

Zlámal, Tomáš

Olomoucké středověké předměstí Bělidla z pohledu archeologie

Archaeologia historica. 2022, vol. 47, iss. 2, pp. 503-530

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/AH2022-2-3>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.76758>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20221020

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

OLOMOUCKÉ STŘEDOVĚKÉ PŘEDMĚSTÍ BĚLIDLA Z POHLEDU ARCHEOLOGIE

TOMÁŠ ZLÁMAL

Abstrakt: Předkládaný text se věnuje dokladům středověkého osídlení Bělidel, původně olomouckého předměstí, které bylo ve 20. letech 16. století obeháno novou městskou hradbou a stalo se tak součástí města. Přináší přehled záchranných archeologických výzkumů prováděných v tomto prostoru, přičemž se podrobněji věnuje zejména výzkumu, který probíhal v souvislosti s výstavbou polyfunkčního domu č. 5 v Sokolské ulici v letech 2015 a 2016.

Klíčová slova: Olomouc – Bělidla – předměstí – středověk.

The medieval suburb of Bělidla, Olomouc through the prism of archaeology

Abstract: This article discusses the evidence of the medieval settlement of Bělidla, originally a suburb of Olomouc. It was encircled by a new town wall in the 1520s and thus became part of the city. The study presents an overview of rescue archaeological excavations carried out in this area, focusing in particular on the research conducted in connection with the construction of multi-functional building no. 5, Sokolská Street in 2015 and 2016.

Key words: Olomouc – Bělidla – suburb – Middle Ages.

Úvod

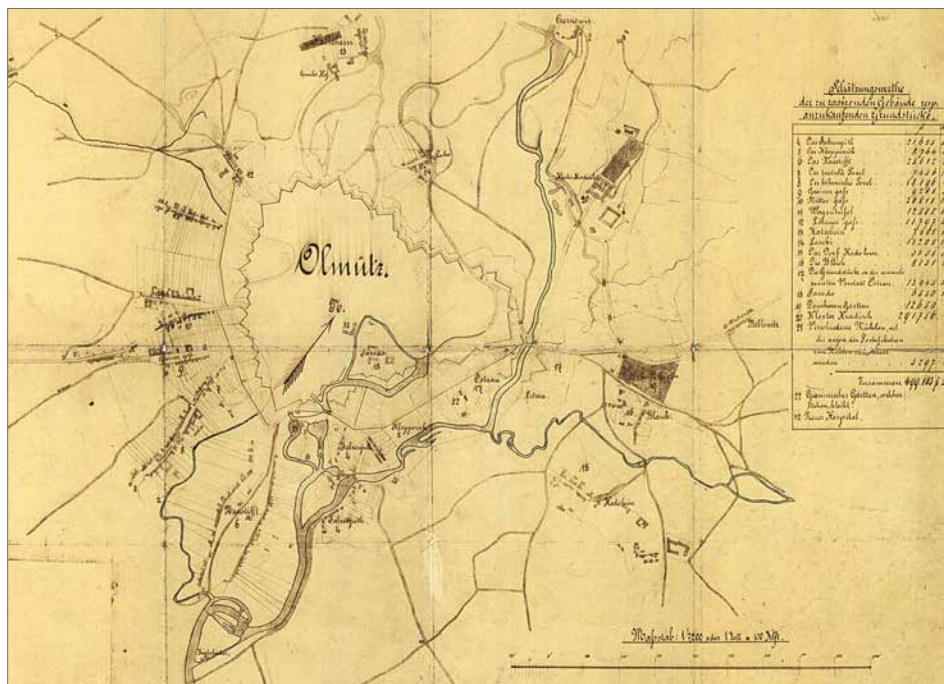
Středověká předměstí měst jsou tématem medievisty spíše opomíjeným, nutno však přiznat, že pramenná základna k této problematice je ve srovnání s prostorem vnitřních měst značně omezená. Nejnověji se tomuto tématu věnoval například Martin Nodl (2021). K archeologickým výzkumům v místech někdejších středověkých předměstí dochází spíše příležitostně v rámci záchranných akcí. Svoji komplexností přinesl ojedinělý vhled do této problematiky výzkum levobřežního předměstí jihočeského poddanského města Sezimovo Ústí (Richter–Krajc 2001; Krajc 2003; 2008; 2020, 772–779).

My se v tomto příspěvku budeme věnovat Bělidlům, jednomu ze středověkých předměstí královského města Olomouce. K dějinám tak významného historického sídla, jakým je Olomouc, vznikla nesčetná řada odborných článků a studií, zabývajících se různorodými dílčími otázkami medievistického bádání. Na tomto místě připomeňme alespoň nejaktuálnější podmětný vhled do dějin osídlení středověké Olomouce, který přinesly studie Pavla Šlézara (2018; 2021). Archeologické zkoumání středověkých předměstí Olomouce je však znemožněno skutečností, že zanikla v souvislosti s výstavbou fortifikační tereziánské pevnosti (obr. 1). Situace Bělidel je tak v rámci Olomouce vlastně jedinečnou.

1 Středověké předměstí Bělidla

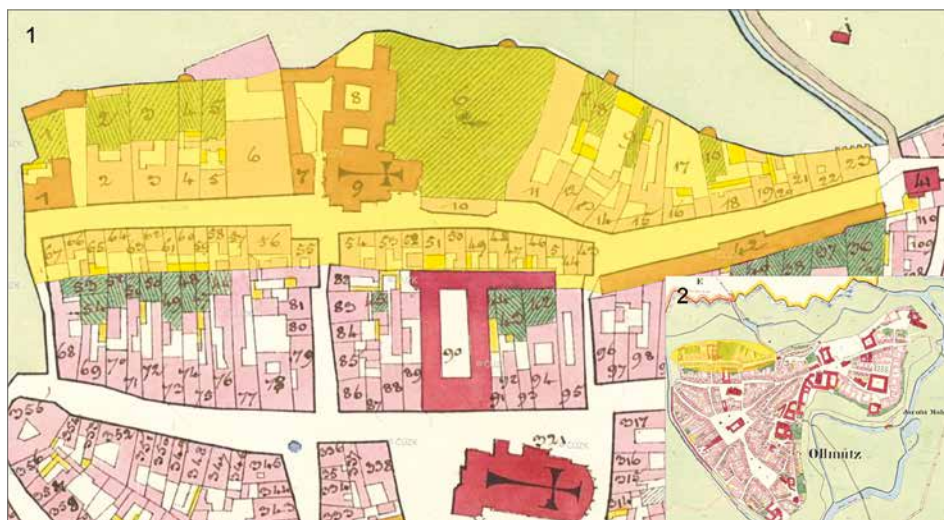
Bělidla se nacházela na severním okraji středověkého města, v prostoru dnešní Sokolské ulice (obr. 2), mezi Litovelskou a Rohelskou bránou. Ve středověku tak byla ohraničena z jihu městskou hradbou a ze severu jedním z ramen řeky Moravy. Jejich osu patrně tvořila cesta podél hradeb, sledující dříve výraznější hranu nad inundací (Kuča 2000, 648; Tichák 2000, 45–47). Archeologický výzkum v těchto místech prokázal již předlokační osídlení (Zlámal 2021). Osada však po lokaci královského města v první polovině 13. století zůstala vně městských hradeb.

V písemných pramenech je místo označované jako *Byelidlo* poprvé zmíněno k roku 1271. Toto označení nalezneme v testamentu Parduse z Horky (CDM IV, 61–62 č. 48), neváže se však k názvu osady, ale k vodnímu toku u Olomouce (Hosák 2004, 475–476). Takto nazývané místo,

Obr. 1. Plán Olomouce s předměstími před rokem 1743, uloženo ve SOKA Olomouc, Sběrka map a plánů, č. inv. 2185.

Abb. 1. Plan von Olmütz mit Vorstädten vor 1743, Aufbewahrungsort Staatl. Bezirksarchiv Olmütz, Karten- und Pläne-sammlung, Inv.-Nr. 2185.

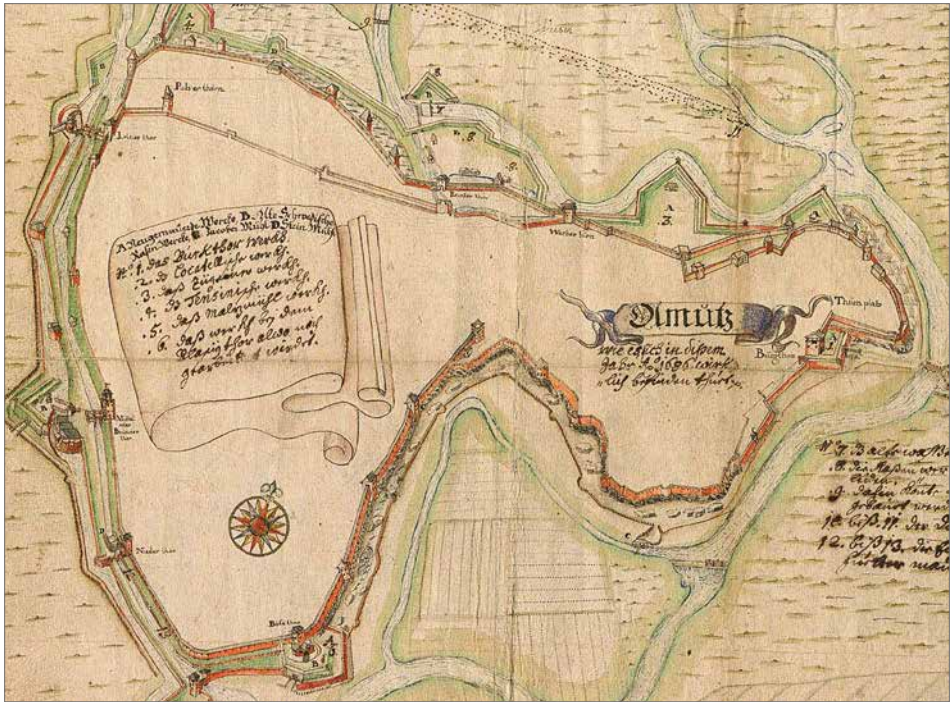

Obr. 2. 1–2 – vyznačení oblasti Bělidla ve výřezu mapy města Olomouce na císařském povinném otisku stabilního katastru Moravy a Slezska z roku 1833.

Abb. 2. 1–2 – Kennzeichnung der Fläche von Bělidla in einem Ausschnitt einer Karte der Stadt Olmütz auf einem kaiserlichen Pflichtabdruck des Stablen Katasters für Mähren und Schlesien aus dem Jahr 1833.

nebo jeho část, držel v emfyteutickém nájmu Pardus z Horky, zřejmě od kláštera Hradisko, který toto právo přenesl na bývalého olomouckého fojta Friedricha a jeho dědice. O samotné osadě v této době nic bližšího nevíme, nadále však v průběhu středověku zůstává vně městských hradeb a stává se jedním z olomouckých předměstí (Nešpor 1998, 34, 39; Kuča 2000, 648, 666). Bělidla se taktéž objevují v několika zápisech středověkých městských knih. V Nejstarší městské knize Olomoucké je k roku 1408 zmíněna lázeň a lázeňský pozemek „in Bieldel“ (NMKO, 111, 255 č. 714). V Památné knize olomoucké se Bělidla nachází převážně v záznamech týkajících se majetku jednotlivých měšťanů, přičemž se konkrétně jedná o domy (Novák 2016, 44–45). V latinsky a německy psaných zápisech z rozmezí let 1414 a 1450 jsou zde psány v podobách *Bielidel*, *Bielidl* či *Bilidl* (PKO, 235–236 č. 111, 249 č. 164, 245–250 č. 165, 371–372 č. 485, 373 č. 489, 399 č. 549, 403 č. 559, 456 č. 711).

Roku 1451 navštívil Olomouc minoritský generální vikář Jan Kapistrán. Dle tradice se jeho olomoucká kázání odehrávala právě na Bělidlech (Nešpor 1998, 82–83). Snad i jeho přičiněním zde byl roku 1453 založen klášter františkánů s kostelem Neposkvrněného početí Panny Marie. Pozdně gotický chrám byl vysvěcen roku 1468 (Kuča 2000, 625). Po roce 1525 se Bělidla stávají přímou součástí města, když jsou ohrazena novou městskou hradbou (obr. 3), přičemž jejich západní konec byl touto fortifikací zaslepen (Kuča 2000, 648, 666; Tichák 2000, 45; Chupík 2009, 300–301; Razím 2019, 222). Dle názoru Vladislava Razíma nelze vyloučit, že nápadně konzervativní podoba opevnění Bělidel svědčí o skutečnosti, že jeho výstavba byla zahájena již před rokem 1500 a rok 1525 je dobou zakončení vleklé realizace (Razím 2019, 230). Zahnutím starých Bělidel do vnitřního organismu města uniklo toto středověké předměstí neblahému osudu

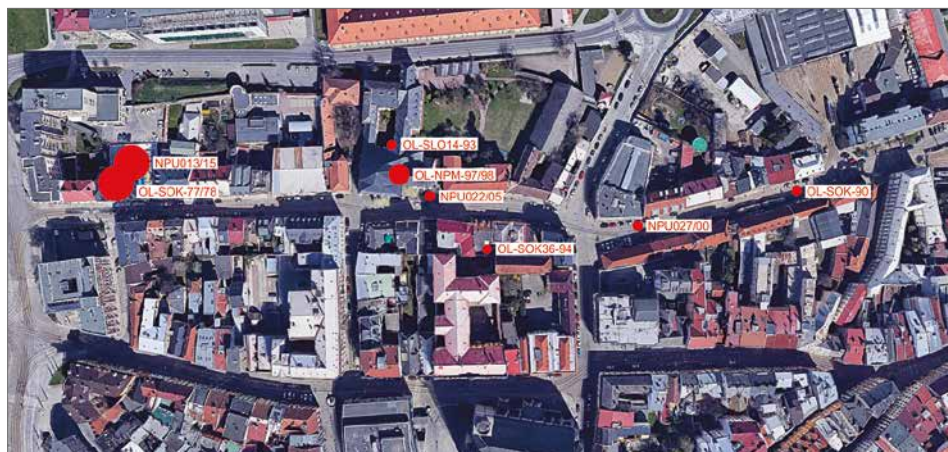
Obr. 3. Perspektivní pohled na městské opevnění Olomouce v roce 1686, uložen ve SOKA Olomouc, Sbirka litografií a fotografií, sign. I/3-1260. V severní části města je dobře patrné renesanční ohrazení Bělidel.

Abb. 3. Perspektivische Ansicht auf die Stadtbefestigung von Olmütz im Jahr 1686, Aufbewahrungsort Staatl. Bezirksarchiv Olmütz, Lithographie- und Fotosammlung, Sign. I/3-1260. Im Nordteil der Stadt ist die renaissancezeitliche Umfriedung von Bělidla gut erkennbar.

jiných středověkých osad v blízkosti olomouckých hradeb, které zanikly v důsledku výstavby tereziánské pevnosti. Bělidla se stala nedílnou součástí města a prostor současné Sokolské ulice se dnes nachází v olomoucké městské památkové rezervaci.

2 Přehled a základní vyhodnocení archeologických výzkumů Bělidel z let 1974–2005

V prostoru předpokládaného rozsahu někdejších starých Bělidel proběhlo v uplynulém půlstoletí hned několik záchranných archeologických výzkumů (obr. 4). Jednalo se o akce různého rozsahu a různé úrovně následného zpracování. Většina záchranných akcí prováděných zejména v souvislosti s hloubením výkopů pro inženýrské sítě a jejich přípojky probíhala formou dohledu. Na následujících řádcích uvedeme především ty, které byly zpracovány do nálezové zprávy (Zlámal 2021, 50). Již v roce 1974 byl při snižování úrovně dvora tehdejší Lidové školy umění, tedy rajskeho dvora kláštera, získán soubor fragmentů keramických nádob ze 16. až 18. století a pozdně gotické pískovcové klenební články, jež patrně pocházejí ze zbořené křížové chodby ambitu kláštera (Michna 1975, 82).

Obr. 4. Záchranné archeologické výzkumy v prostoru Bělidel zaznačené do výřezu satelitní mapy Olomouce.

Abb. 4. In einem Ausschnitt einer Satellitenkarte von Olmütz eingezeichnete Archäologische Rettungsgrabung.

2.1 Sokolská ulice č. 5 (akce č. OL-SOK-77/78)

První archeologické výzkumy na sledované parcele probíhaly v letech 1977 a 1978 pod vedením Josefa Bláhy, tehdy došlo k demolicí stávající zástavby parcely a započaly výkopové práce – hloubení stavebních jam pro základy nového objektu, který měl být do tohoto prostoru situován. Dokumentována byla dvojice stavebních jam, značená jako sondy S1/77 a S1/78 (Bláha 1978a, 1–5; 1978, 128; 1979, 130–132).

Sonda S1/77 měla rozměry 5 × 14 m, přičemž její hloubka dosahovala 2,7 m oproti stávajícímu terénu. Zde bylo dosaženo jílovitého podloží. Nad podloží se nacházela 0,9 m mocná vrstva udusaného mokrého štěrku. Do štěrkového podloží byly zapuštěny dva sídlištní objekty s černohnědou výplní. Ve výplni se nacházely zlomky keramiky z průběhu 13. století. Jeden z nich zřetelně porušoval vrstvu hnědošedé ornice, která spočívala na výše zmíněném štěrkovém podloží. Druhý objekt ornice překrývala. Na povrchu ornice se mezi těmito objekty nacházela

požárová vrstvička. Tyto výše popsané situace překrývala hnědočerná vrstva středověkých navážek, kterou zlomky keramiky a jiné nálezy datují do průběhu 13. a 14. století. Její nadloží tvořila požárová vrstva, datovaná do doby kolem roku 1400. Nad ní se nacházela vrstva pozdně středověkého násypu, v němž bylo mimo jiné nalezeno množství odpadu a polotovarů z kostářské výroby.

Sonda S1/78 byla čtvercovou stavební jámou o rozměrech 24 × 23,3 m. Sondou bylo vedeno několik průkopů o šířce 1,8 až 2,2 m, ve směru východ–západ. V rámci archeologického výzkumu však proběhla pouze dokumentace východní stěny sondy a severního průkopu. V hloubce 2,4 m zde bylo dosaženo šterkového podloží. Nad podložím se nacházela pravěká až raně středověká kulturní vrstva, z níž byl mimo jiné vyzvednut fragment glazurami pestře zdobené hlíněné pisanky z mladší doby hradištní (Bláha 2011, 201). Nadloží této uloženy tvořila vrstva z vrcholného středověku a mohutná požárová vrstva. Tyto situace překrývaly povrchové destrukce. V severním průkopu byl zachycen zahluobený objekt s plochým dnem dlouhý 1,7 m. Vrstvy tvořící výplň objektu obsahovaly množství fragmentů glazovaných kachlů. V jílovité vrstvě nad dnem objektu byl objeven městský halěř ze slezského Hlohova ze druhé poloviny 15. století (Bláha 1978a).

2.2 Vodovodní přípojka v Sokolské a Koželužské ulici (akce č. OL-SOK-90)

Výkop pro vodovodní přípojku, realizovaný roku 1990, byl označen jako sonda S1/90. Sonda byla ve sledovaném úseku dlouhá zhruba 50 m, široká 0,8 m a dosahovala hloubky 1,6 m. Nacházelo se zde šest dřevěných rour historického vodovodního potrubí, které původně vedlo od nedaleké městské vodárny, zbudované v letech 1687–1693. V kulturní vrstvě pod rourami byly nalezeny zlomky keramiky ze 16. až 17. století. Podloží ani starších historických terénů v této sondě nebylo dosaženo (Večeřa 2013).

2.3 Slovenská ulice č. 14 (akce č. OL-SLO14-93)

Roku 1993 byla v souvislosti s rekonstrukčními pracemi v areálu kláštera v jihovýchodním rohu objektu vykopána 1,1 m široká a 1,8 m hluboká kanalizační rýha přetínající křížovou chodbu a zasahující dále do prostoru rajského dvora. Ve výkopu bylo sondáží v hloubce 1,9 m zjištěno hlinité podloží, na něm spočívala humusovitá vrstva bez zjištěných artefaktů. Nad ní se však nacházel pravěký kulturní horizont prosycený množstvím uhlíků, jehož členitý povrch překrývala zřejmě již středověká uložení, snad náplavového původu. Do této uloženy se zahlubovalo torzo objektu, jehož výplň tvořila výhradně mazanice s uhlíky, v níž byly nalezeny zlomky keramiky, jež byly datovány do 15. století. Tyto situace překrýval horizont rovněž datovaný do 15. století (Bláha 1994, 55–56; Michna 1994, 369).

2.4 Sokolská ulice č. 36 (akce č. OL-SOK36-94)

Roku 1994 proběhl záchranný archeologický výzkum formou dohledu v souvislosti s úpravou dvora domu č. 36 v Sokolské ulici. Jednalo se však pouze o povrchovou úpravu současného terénu bez hlubšího zásahu do kulturních vrstev. Povrchovým sběrem zde bylo získáno několik vzorků keramiky, posléze datované do 15. až 18. století (Večeřa 2004).

2.5 Kostel Neposkvrněného početí Panny Marie (akce č. OL-NPM-97/98)

Roku 1997 došlo vlivem záplav k poškození podlahy v celém prostoru kostela a bylo nutno přistoupit k její rekonstrukci; té předcházela archeologický výzkum. Podsypy podlahy tvořily suťovité navážky obsahující pozůstatky porušených kostrových hrobů, v podobě celých lidských kostí i jejich zlomků. Zjištěno bylo také torzo původní gotické cihelné dlažby. V severní části

presbytáře, v úzkém prostoru mezi dvěma kryptami těsně za lodí, se nacházely tři náhrobní kameny s hebrejskými nápisy pocházející z let 1341 až 1396. Ležely nápisy dolů a nacházely se pod úrovní gotické podlahy. Je tak pravděpodobné, že došlo k jejich přenesení z židovského hřbitova již v době výstavby kostela. Začátkem následujícího roku proběhl průzkum celkem tří sond.

Sonda I/98 o rozměrech 1,25 × 7,6 m se nacházela ve východní části presbytáře, tedy v jediném prostoru s neporušeným terénem, neboť jak v západní části presbytáře, tak v prostoru lodě byly situovány krypty. V hloubce 2,7 m zde bylo zachyceno žluté hlinitopísčité podloží. Nad podloží se nacházelo pravěké souvrství. V úrovni nad podloží převládala neolitická keramika. Výše převládaly nálezy keramiky z doby bronzové, objevovaly se zde však taktéž intruze mladší středověké keramiky. Souvrství porušovala výplň části zahloubeného objektu z mladší doby železné. V superpozici s tímto objektem se nacházela středověká zásobní jáma, která zanikla v průběhu 13. století. Tyto situace překrývala vrstva nesoucí známky silného požáru, datovaná do 14. století. Nad požárovou vrstvou se nacházelo středověké souvrství s keramikou 14. až 15. století, které vzniklo v souvislosti s hloubením základů kostela. Svrchní suťovitá vrstva obsahovala fragmenty keramiky 13. až 16. století a byla porušena třemi zřejmě druhotně přemístěnými kostrovými hroby.

Sondy II/98 a III/98 byly situovány v lodi kostela. V těchto sondách nebylo dosaženo podloží, i zde se však podařilo identifikovat pravěké a středověké vrstvy, které odpovídaly situaci v sondě SI/98 (Sedláčková 1998).

2.6 Sokolská ulice č. 25 (akce č. NPU027/00)

V červnu roku 2000 proběhl záchranný archeologický výzkum v rámci výkopu kanalizační přípojky, která byla součástí stavebních prací při rekonstrukci kina Metropol. Výkop o délce 5,15 m dosahoval hloubky kolem 2 m. Protínal zejména recentní vrstvy a výkopy. Pouze v části pod plynovodním potrubím se podařilo zachytit neporušené kulturní souvrství pochůzných vrstev, přičemž svrchní vrstva byla zpevněna kameny. Převládaly zde nálezy keramiky druhé poloviny 15. století, několik artefaktů je však možno zařadit již do průběhu druhé poloviny 13. a 14. století. Výkop nedosáhl intaktního podloží (Faltýnek 2003).

2.7 Přemístění malé kašny (akce č. NPU022/05)

Roku 2005 byla v souvislosti s přemístěním tzv. malé kašny k jižní zdi presbytáře kostela Neposkvrněného početí Panny Marie vykopána základová jáma označená jako sonda S1/05. Nacházela se zde mohutná novověká vrstva s velkým množstvím kamenů, zlomků cihel a lidských kostí z překopaných hrobů. Dna vrstvy nebylo v sondě dosaženo. Obsahovala zlomky keramiky z průběhu 14. až 17. století. Vrstva je dokladem terénních úprav v okolí kostela v průběhu raného novověku (Večeřa 2006).

3 Záchranný archeologický výzkum Bělidel v letech 2015–2016 (akce č. NPU013/15)

Výzkum z let 2015–2016 probíhal v souvislosti s výstavbou polyfunkčního domu Sokolská č. 5 a k němu přiléhajícího, pod povrch terénu zahloubeného parkoviště. Východním okrajem sledované parcely probíhala směrem k hradební brance Růžová (*Rossengassel*), případně Barvířská ulička (*Färbergassel*). Ulička byla v rozmezí let 1520 až 1620 tvořena několika menšími dřevěnými domy. Po obsazení města švédským vojskem zde švédský velitel nechal roku 1642 zbudovat koňský mlýn. Nejpozději od konce 17. století zde stál dům perníkářů, od roku 1760 pak časně klasicistní stavba, jež se dočkala přestaveb během 19. a 20. století. Za domem se nacházela velká zahrada, kde v 60. letech 18. století vybuďovalo pevnostní velitelství vojenský stavební dvůr. Skladiště a stáje bývalého stavebního dvora byly zbourány v 60. letech 20. století a roku 1977 došlo ke stržení i samotného původně klasicistního domu, na jehož místě měla vyrůst

novostavba (Nather 2007, 225–226; Zlámal 2016, 301; 2021, 65). Pro budovu, která měla na sledované parcele vzniknout, byly sice na sklonku 70. let 20. století vyhloubeny základy, samotná stavba se však nikdy nerealizovala. V souvislosti s touto stavební akcí proběhl výše zmíněný záchranný výzkum vedený Josefem Bláhou.

Takto vzniknuvší proluka v zástavbě později sloužila jako parkoviště. Až roku 2015 zde byly zahájeny nové mechanizované zemní práce doprovázené dalším archeologickým výzkumem. Za použití těžké techniky došlo k odstranění recentních navážek, které místy spočívaly přímo na vrstvě šterkového podloží, zjištěného při výzkumu v letech 1977 a 1978. Větší část zkoumané plochy se ostatně překrývala s tehdejší stavební jámou. Plocha zasažená výkopovými pracemi byla rozměřena do čtvercové sítě sektorů A1 až F8 (obr. 5) o délce hrany 4 m (Zlámal 2021, 65–66).

3.1 Popis terénních situací

V jihozápadní části rozměřené plochy (čtverce A1, A2, B1 a B2) byly zjištěny neporušené historické terény spočívající na šterkovém podloží, jehož povrch se nacházel v nadmořské výšce 212,44 m. Situace bezprostředně nad podložím byla vzhledem k pronikání spodní vody a vlivem dalších faktorů jen obtížně čitelná. Do jeho povrchu se mírně zahlubovaly pozůstatky několika uloženin, které snad původně spočívaly na dnech zahloubených objektů, které však nebyly zachyceny v nadloží. Některé z těchto uloženin se taktéž vzájemně porušovaly. Přestože v některých z nich byly zjištěny relativně datovatelné artefakty – nejmladší keramické zlomky spadají do průběhu 13. století, pro stratigrafický popis lokality nejsou z výše popsaných důvodů příliš přínosné. V nadloží se nacházelo až 1 m mocné souvrství černohnědé hlíny, místy narušené mladšími zásahy, zejména rezidui novověkých zdí. Kontexty souvrství byly rozlišeny spíše mechanicky, jen místy je od sebe oddělovaly makroskopicky identifikovatelné uloženiny jiného charakteru (obr. 6).

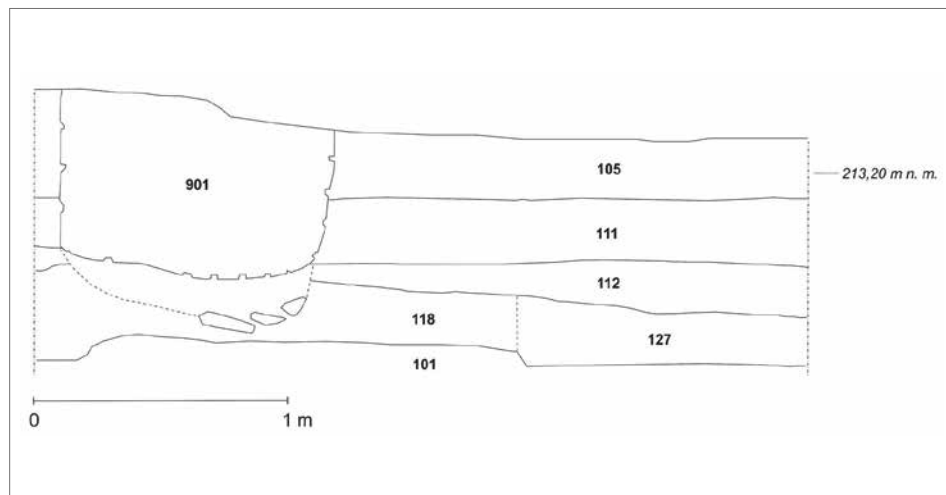
Souvrství obecně obsahovalo množství artefaktů, zejména fragmentů keramiky z období pravěku, raného středověku a počátků vrcholného středověku. Celkem se jednalo o zhruba 1 200 kusů keramiky, přičemž z více než 90 % šlo o keramiku středověkou. Ze středověké keramiky zcela převládal horizont mladší fáze mladší doby hradištní s přesahy do průběhu 13. století. Starší nálezy středověké keramiky byly spíše ojedinělé. Ve svrchní části souvrství se oproti níže položeným vrstvám hojněji nacházela kolonizační keramika, ale ani zde podíl tohoto materiálu nepřesahoval 10 % z celkového množství vyzdvižených fragmentů keramických nádob. Keramika charakteristická pro 14. století zde již však zaznamenána nebyla.

V jihovýchodní části stavební jámy (čtverce E1 a F1) se pod vrstvami recentní suti nacházela do šterkového podloží zahloubená část rozměrného objektu vyplněného uloženinami. Zjištěnou část objektu lze snad interpretovat jako zahloubený pozůstatek středověké stavby, která zanikla zřejmě důsledkem požáru. Dále ji budeme označovat jako „stavba 1“.

Obr. 5. Situační plán sond z akce č. OL-SOK-77/78 v soustavě se čtvercovou sítí a zjištěnými relikty středověkých staveb z akce č. NPU013/15.

Abb. 5. Lageplan der Sondierschnitte von Maßnahme Nr. OL-SOK-77/78 im Register mit Quadratraster und entdeckten Relikten mittelalterlicher Bauten von Maßnahme Nr. NPU013/15.

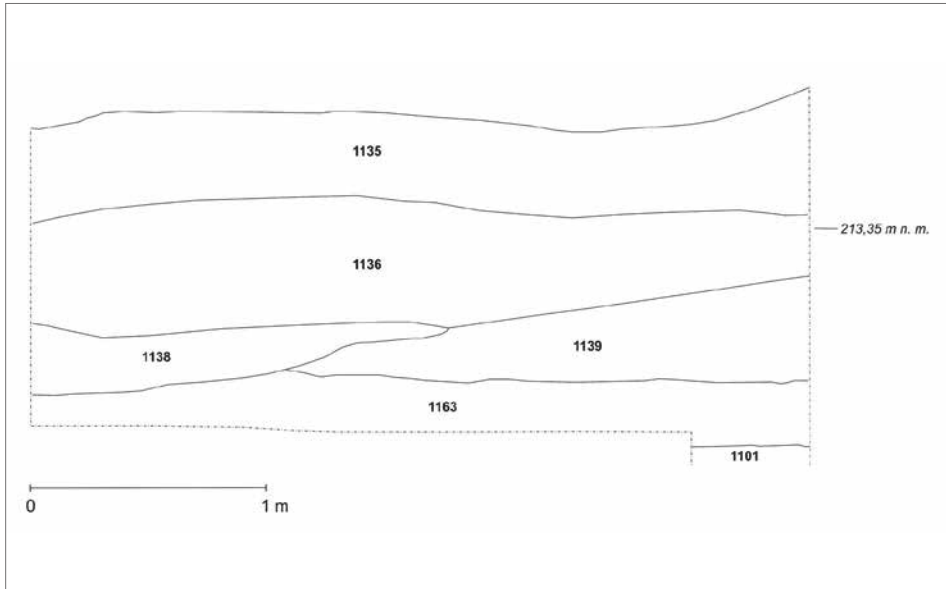
Obr. 6. Akce č. NPU013/15, čtverec A1, profil P1 (severní řez). Kontext 101 – štěrkové podloží; 127 – pozůstatek výplně zahloubeného objektu; 118, 112, 111, 105 – souvrství s převahou nálezů horizontu 2; 901 – residuum novověkého zdiva.

Abb. 6. Maßnahme Nr. NPU013/15, Quadrat A1, Profil P1 (nördlicher Schnitt). Kontext 101 – Schotteruntergrund; 127 – Überrest der Verfüllung eines eingetieften Objektes; 118, 112, 111, 105 – Schichtenfolge mit überwiegender Funden aus Horizont 2; 901 – Residuum eines neuzeitlichen Mauerwerks.

Po odstranění recentních navážek byly zjištěny místy dochované historické terény i v dalších částech zkoumané plochy (čtverce E2 až E5 a F2 až F5). Na štěrkovém podloží zde spočívala až 0,1 m mocná vrstva podmáčené žlutohnědé hlíny, porušená výkopy dvou pravěkých zahloubených objektů. Nad nimi se nacházela až 0,4 m mocná vrstva hnědé hlíny, obsahující zejména fragmenty pravěké keramiky. Nad pravěkou úrovní pak místy jen fragmentárně dochovaná, avšak místy až 0,7 m mocná vrstva tmavé černošedé hlíny s četnými uhlíky a fragmenty mazanice. V této vrstvě převažovaly nálezy keramiky mladšího mladohradištního období, ale nechyběla ani keramika mladšího středověku. Vrstvu opět hojně narušovaly mladší zásahy (Zlámal 2021, 66–71).

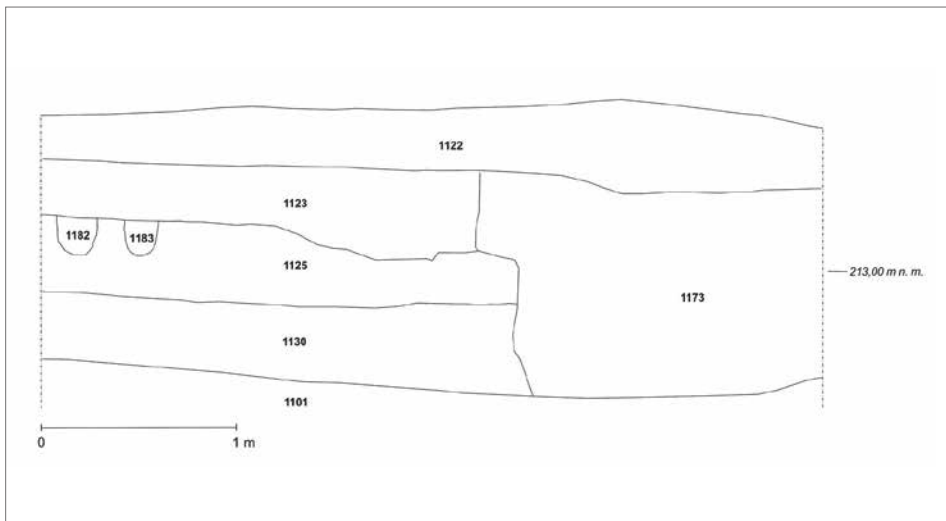
V rozhraní čtverců F5 a F6 byl objeven pozůstatek dna jímký s fragmenty dřevěného pažení. V její výplni se nacházelo množství fragmentů i několik kusů téměř celých nádob a také pozoruhodné fragmenty emailem zdobených skleněných pohárů. Obecně lze nálezy ze dna destrukce jímký datovat do průběhu 16. století (Zlámal 2016, 301; 2021, 71–72).

Severní část zkoumané plochy (čtverce B8 až F8, B7 až E7 a částečně C6 až F6) se již nacházela mimo stavební jámu vyhloubenou a následně zavezenou v 70. letech 20. století. Po skrytí recentní úrovně zde byla zjištěna četná novověká zdiva, která narušovala zejména svrchní uloženiny, některá se však zahlubovala až do štěrkového podloží. Zřejmě se jednalo o pozůstatky hospodářské stavby v areálu někdejšího vojenského stavebního dvora. I zde bylo povrchu štěrkového podloží dosaženo v nadmořské výšce 212,4 m. Nad podložím se nacházela vrstva šedoohnědé hlíny s kamínky a štěrkem. Na ní spočívala vrstva černošedé hlíny obsahující fragmenty pravěké a raně středověké keramiky, přičemž převládaly zejména fragmenty nádob mladší fáze mladohradištního období. Vrstvu porušovaly výkopy několika středověkých zahloubených objektů. Nápadný byl zejména rozměrný objekt vyplněný požárovou uloženinou. Zřejmě se jednalo o pozůstatek zahloubené části středověké stavby, která zanikla požárem. Dále ji budeme označovat jako „stavba 3“ (obr. 7). Výše popsané situace překrývala vrcholně středověká vrstva tmavé černoohnědé hlíny. Tuto vrstvu porušoval výkop značných rozměrů, který svoji hloubkou dosahoval až na úroveň podloží. Zřejmě se jednalo o reliktní zahloubené části vrcholně středověké stavby, kterou budeme dále označovat jako „stavba 2“ (obr. 8). S touto stavbou pravděpodobně

Obr. 7. Akce č. NPU013/15, čtverec E8, profil P55 (východní řez). Kontext 101 – štěrkové podloží; 1163, 1139 – souvrství s nálezy z období pravěku a horizontu 2; 1138 – požárová uloženina tvořící výplň reliktu „stavby 3“ obsahující nálezy horizontu 3; 1136, 1135 – vrcholně středověké souvrství.

Abb. 7. Maßnahme Nr. NPU013/15, Quadrat E8, Profil P55 (östlicher Schnitt). Kontext 101 – Schotteruntergrund; 1163, 1139 – Schichtenfolge mit Funden aus der Urzeit und aus Horizont 2; 1138 – Die Verfüllung des Relikts von „Bau 3“ bildende Brandablagerung mit Funden aus Horizont 3; 1136, 1135 – hochmittelalterliche Schichtenfolge.

Obr. 8. Akce č. NPU013/15, čtverec C7, profil P57 (severní řez). Kontext 1101 – štěrkové podloží; 1130 – půdní horizont, téměř bez nálezů; 1125 – vrstva s nálezy z období pravěku a horizontu 2; 1182, 1183 – sloupové jamky; 1123 – vrstva vrcholného středověku; 1173 – uloženina tvořící výplň reliktu „stavby 2“; 1122 – vrstva vrcholného středověku až raného novověku.

Abb. 8. Maßnahme Nr. NPU013/15, Quadrat C7, Profil P57 (nördlicher Schnitt). Kontext 1101 – Schotteruntergrund; 1130 – Bodenhorizont, fast ohne Funde; 1125 – Schicht mit Funden aus der Urzeit und aus Horizont 2; 1182, 1183 – Pfahlgruben; 1123 – Schicht des Hochmittelalters; 1173 – Die Verfüllung des Relikts von „Bau 2“ bildende Ablagerung; 1122 – Schicht aus der Zeit des Hochmittelalters bis zur frühen Neuzeit.

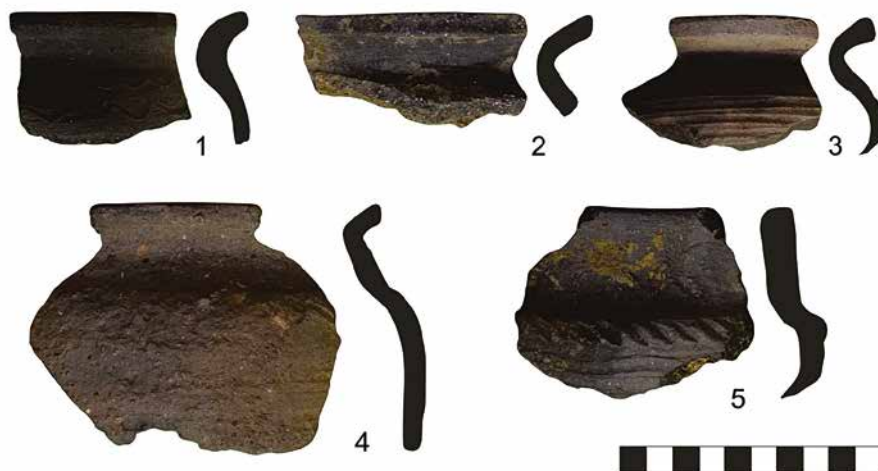
souvisela taktéž dvojice sloupových jam. V nadloží se nacházela vrstva hnědé hlíny s převahou keramických fragmentů z vrcholného až pozdního středověku (Zlámal 2021, 72–81).

3.2 Středověké horizonty osídlení určené na základě keramických nálezů

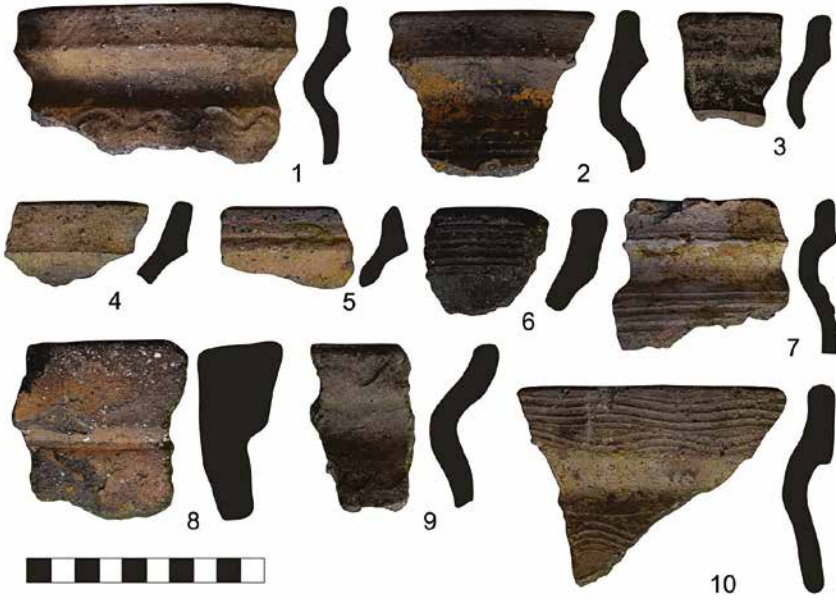
Pomineme-li doklady pravěkého osídlení, můžeme počátky osídlení lokality hledat v raném středověku. Zdejší keramický soubor byl vyhodnocován na základě morfologicko-typologických znaků. Pro mladohradištní období podle Adély Balcárkové (Balcárková–Dresler–Macháček 2017, 25–32), pro mladší mladohradištní fázi a starší fázi vrcholného středověku podle Rudolfa Procházky a Marka Pešky (2007, 164–170) a pro vrcholný středověk s přihlédnutím ke specifickým olomouckého keramického okruhu podle Josefa Bláhy (1982; 1987; Bláha–Sedláčková 1998, 15) a Pavla Šlézara (2017, 122; Faltýnek–Novák–Šlézar 2018, 148; Šlézar–Faltýnek 2019, 189). Je nutné upozornit, že zdejší keramika vesměs pocházela z obtížně rozlišitelných homogenizovaných vrstev. Z toho důvodu nebylo možné jednotlivé sídelní horizonty dostatečně ostře oddělit. Obecně se tak podařilo rozlišit čtyři základní středověké horizonty.

1) Nejstarší horizont středověkého osídlení lokality reprezentuje keramika staršího stupně mladší doby hradištní (2. polovina 10. až 1. polovina 11. století). V našem souboru se objevuje jen v podobě ojedinělých fragmentů nádob v kontextech s pravěkou keramikou či kontextech, v nichž zcela dominuje mladší materiál. V této době tak můžeme na lokalitě předpokládat jisté sídelní aktivity, s intenzivním osídlením však počítat nemůžeme (tab. 1).

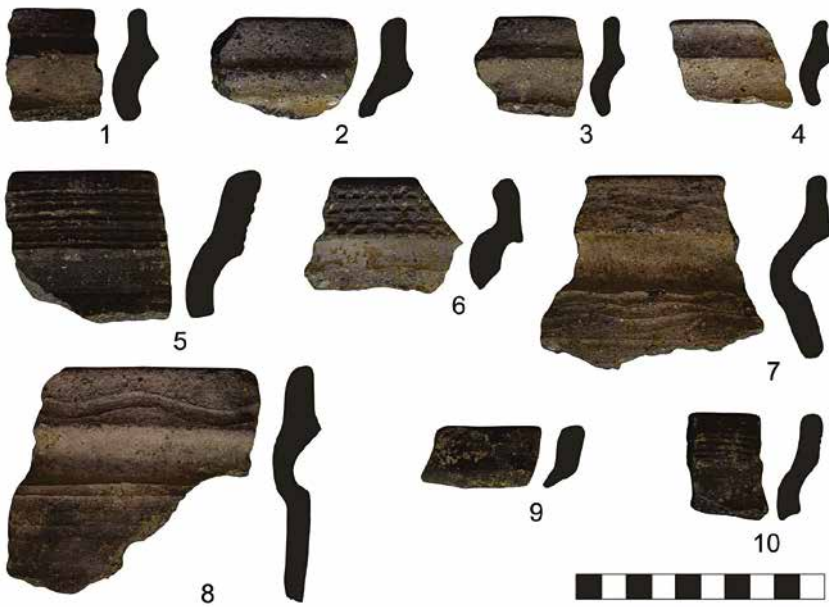
2) Keramika mladšího stupně mladší doby hradištní (2. polovina 11. až konec 12. století) a první poloviny 13. století je v našem souboru již hojně zastoupena. Dominovala zejména v souvrstvích zachyceném v části plochy čtverců A1–A2 a B1–B2. Objevovala se však taktéž společně s pravěkou keramikou v uloženíích spočívajících přímo nad šterkovým podloží. Hojně se vyskytovala také v uloženíích, v nichž převládala keramika vrcholného středověku. Přestože se během výzkumu nepodařilo identifikovat žádné sídelní objekty jednoznačně zařaditelné do tohoto horizontu, je zřejmé, že lokalita byla v průběhu 12. století již poměrně hojně využívána. Zdejší osídlení tak jednoznačně předcházelo lokaci středověkého města (tab. 2–4).

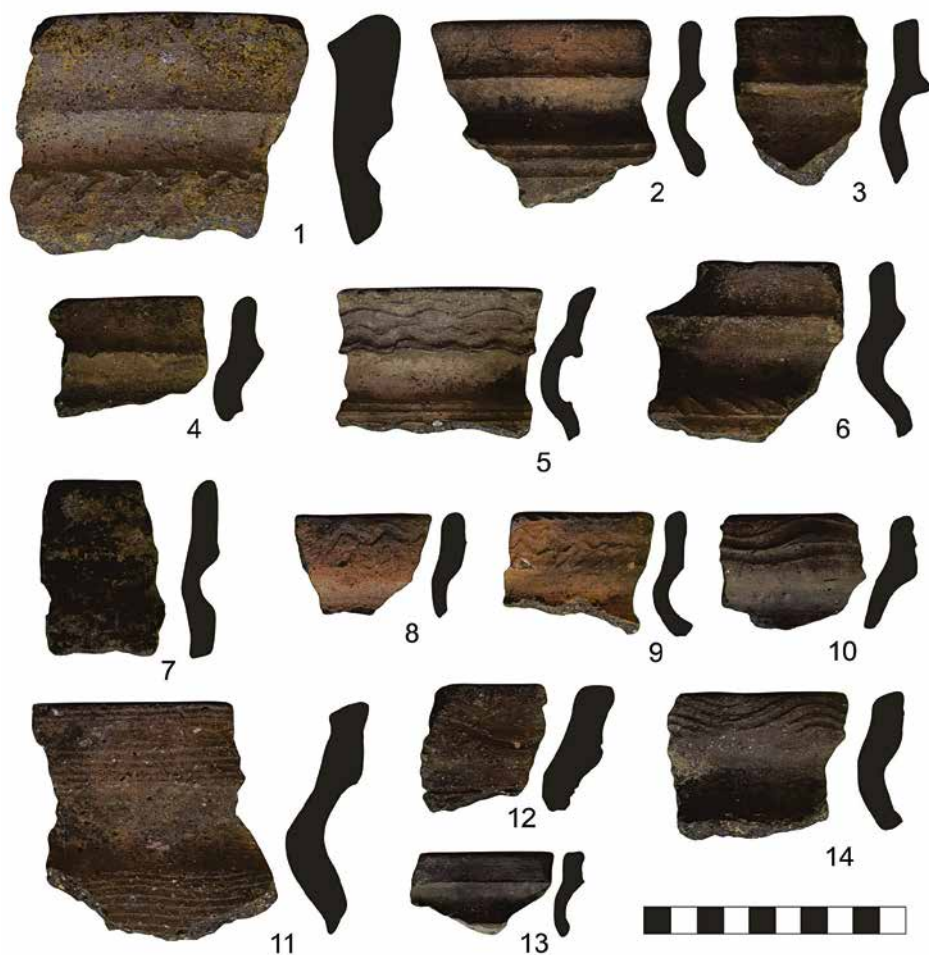
Tab. 1. Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 1. 1 – kontext 111; 2, 5 – kontext 145; 3 – kontext 1103; 4 – kontext 130.
Taf. 1. Ausgewählte Keramikgefäßfragmente aus Horizont 1. 1 – Kontext 111; 2, 5 – Kontext 145; 3 – Kontext 1103; 4 – Kontext 130.

Tab. 2. Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 2; kontext 139.
Taf. 2. Ausgewählte Keramikgefäßfragmente aus Horizont 2; Kontext 139.

Tab. 3. Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 2; kontext 132.
Taf. 3. Ausgewählte Keramikgefäßfragmente aus Horizont 2; Kontext 132.

Tab. 4. 1–4, 6–12, 14 – vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 2; kontext 111. Výrazněji profilovaný okraj (5) a fragment z redukční tzv. kolonizační keramiky (13) představují mladší intruzi z průběhu pokročilého 13. století.

Taf. 4. 1–4, 6–12, 14 – Ausgewählte Keramikgefäßfragmente aus Horizont 2; Kontext 111. Deutlicher profilierter Rand (5) und Fragment einer reduktiven sog. Kolonisationskeramik (13), das eine jüngere Intrusion aus dem fortgeschrittenen 13. Jahrhundert darstellt.

3) Keramické zboží ze 13. století nebylo na lokalitě zachyceno v žádné izolované sídlištní vrstvě. V průběhu tohoto století, snad v souvislosti s lokací města, však dochází ke změně charakteru místního osídlení. Starší terény zde porušovaly zahloubené objekty, přičemž dva z nich je možné interpretovat jako pozůstatky zahloubených částí staveb („stavba 1“ a „stavba 3“). Podrobněji se těmto stavbám budeme věnovat níže (tab. 5–8).

4) Dochované svrchní vrstvy prozkoumané plochy obsahovaly velké množství keramiky 14. a 15. století (tab. 9–10), přičemž se v nich nacházely četné intruze náleží z raného novověku. Ostatně byly nejvíce dotčeny novověkými stavebními zásahy. Za pozornost však stojí zejména

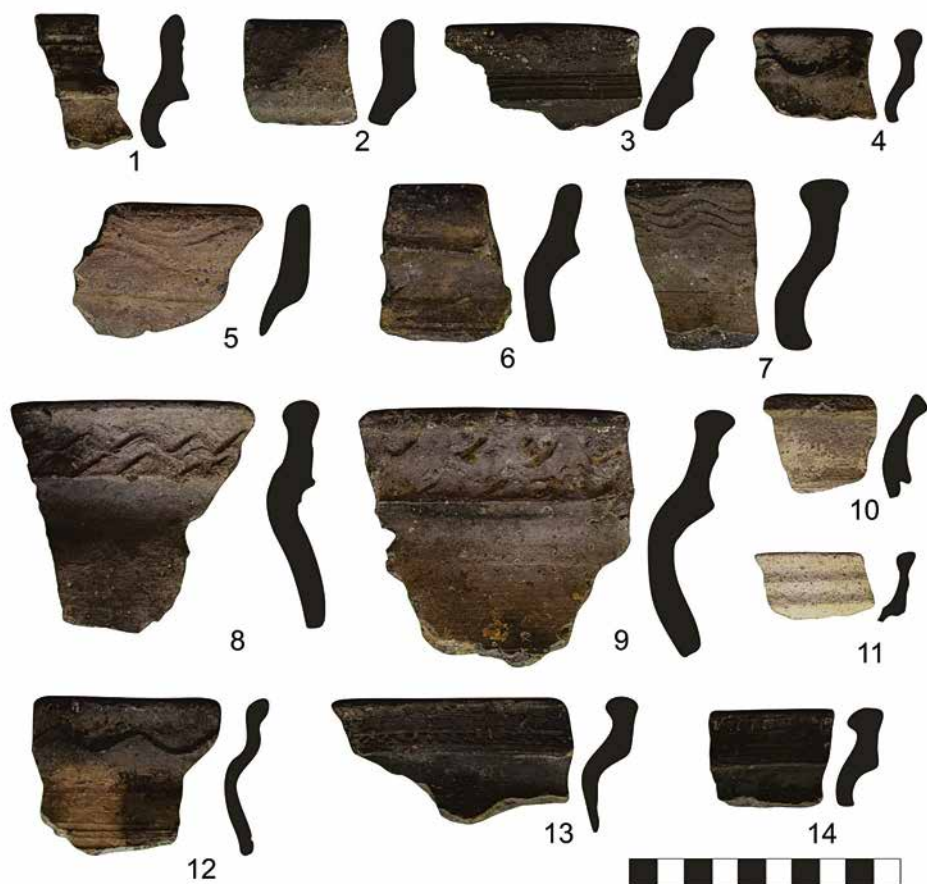
Tab. 5. 1, 3–7 – vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 3; kontext 133. Oxidačně pálená spodní část nádoby (2) je oxidačně pálená s krupičkovým povrchem, tedy charakteristická pro 14. století.

Taf. 5. 1, 3–7 – Ausgewählte Keramikgefäßfragmente aus Horizont 3; Kontext 133. Der im Oxidationsbrand gebrannte untere Teil des Gefäßes (2) wurde im Oxidationsbrand mit griebartiger Oberfläche gebrannt und ist demnach für das 14. Jahrhundert charakteristisch.

pozůstatek zahloubené části „stavby 2“, která zřejmě zanikla v průběhu první poloviny 15. století (Zlámal 2021, 85–94). K tomuto sídelnímu horizontu náleží také nálezy několika mincí (Smíšek 2016; Zlámal 2021, 98–99), kterým se budeme rovněž věnovat níže.

3.3 Kovové artefakty

V průběhu terénního výzkumu byl prováděn taktéž průzkum detektorem kovu a podařilo se tak zachytit i drobné artefakty, vyrobené ze železa i barevných kovů. Jednalo se však povětšinou o drobné fragmenty a úlomky blíže jen stěží identifikovatelných předmětů, v případě železných šlo zřejmě vesměs o fragmenty hřebíků. Několik artefaktů se však z tohoto ranku vymykalo. V raně středověkých vrstvách byly kupříkladu nalezeny dvě krátké čepele nožů s trnem (tab. 11:1–2). Pozoruhodný nález se podařilo vyzvednout ze silně promáčené hlíny nacházející se nad šterkovým podložím v jihozápadní části stavební jámy, bohužel však v nestratifikované poloze. Jednalo se o dvojici železných jezdeckých ostruh s bodcem (tab. 12). Ačkoli ostruhy nejsou zcela identické, nacházely se vložené do sebe, což vzbuzuje dojem, že tvořily pár. Snad byly k sobě svázané, či jinak přípevněné. Doklady toho však nebyly při konzervaci zjištěny. Chronologii vývoje ostruh již badatelé věnovali pozornost (např. Koošová 2004, 523–547; Měřinský 2013, 52–53). Na základě

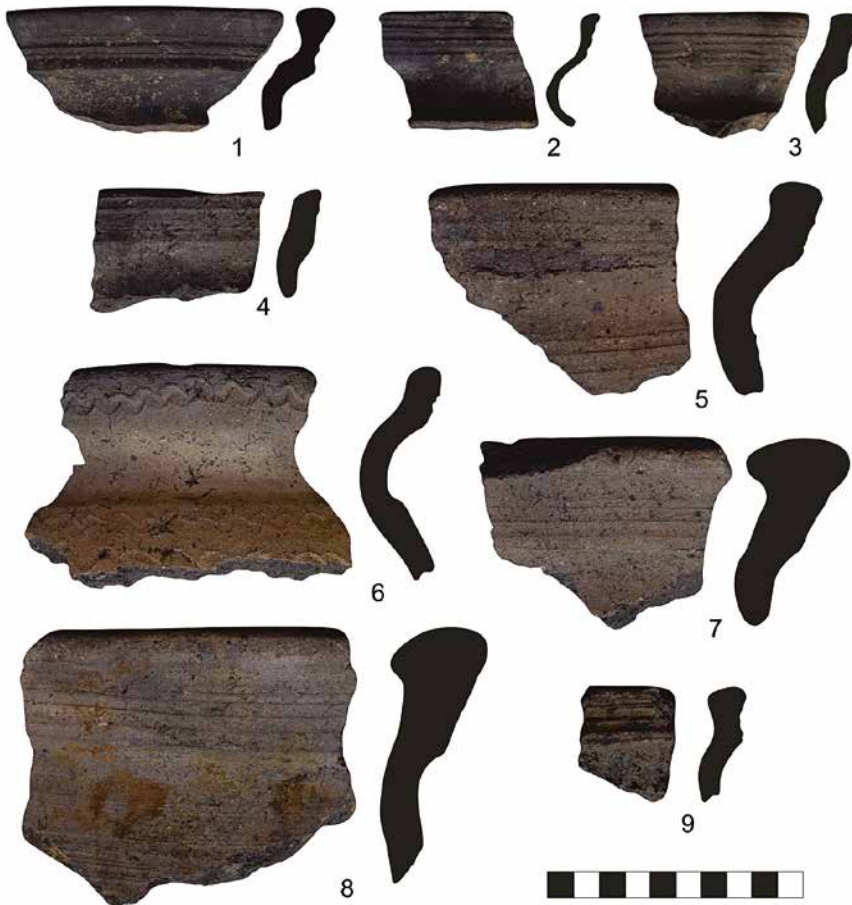

Tab. 6. 1–5, 7–9, 12–14 – vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 3; kontext 130. Nahoru vytažený okraj s lištou (6) představuje starší intruzi horizontu 2. Oxidačně pálené okraje s krupičkovým povrchem (10–11) jsou naopak charakteristické pro 14. století.

Taf. 6. 1–5, 7–9, 12–14 – Ausgewählte Keramikgefäßfragmente aus Horizont 3; Kontext 130. Der nach oben gezogene mit einer Leiste versehene Rand (6) repräsentiert eine ältere Intrusion von Horizont 2. Im Oxidationsbrand gebrannte Ränder mit griebartiger Oberfläche (10–11) sind hingegen für das 14. Jahrhundert charakteristisch.

charakteristických znaků byly relativně datovány do průběhu 12. století, s možným přesahem do století následujícího (Zlámal 2021, 95–97). Za pozornost stojí taktéž kompletně zachovaný železný klíč s kosočtverečným okem (tab. 11:3). Byl vyzvednut z uloženiiny, která je součástí „stavby 1“. Jeho přítomnost naznačuje možnost, že se jednalo o stavbu plnicí obytnou funkci (Zlámal 2021, 97). Ve vrcholném středověku se v souvislosti s rozvojem městských útvarů stává výroba uzavíracích systémů, v podobě zámků a klíčů, samostatným specializovaným řemeslem. Tato specializace souvisela s rozvojem a hromadným využíváním pevných dveřových zámků, přičemž ve 14. století se prosazovaly zámky celokovových konstrukcí (Klíma 1980, 85–88). V Olomouci se zámečníci právě již ve 14. století oddělili od kovářů (Čermák 2002, 191).

Mezi artefakty vyrobené z kovu patří taktéž mince. Při průzkumu detektorem kovu byly ve zkoumané ploše objeveny tři stříbrné středověké ražby. Nejstarší z nich představuje parvus Václava II. (kontext 1155), ražený v letech 1300–1305. Druhou ražbou byl jednostranný čtyřhranný

Tab. 7. Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 3; kontext 1138.

Taf. 7. Ausgewählte Keramikgefäßfragmente aus Horizont 3; Kontext 1138.

peníz s orlicí (kontext 1135), ražený Albrechtem Rakouským během let 1423–1435. V případě poslední mince se jedná o batzen kostnického biskupa Huga von Hohenlandenberga (kontext 1178), ražený patrně po roce 1510. Při okraji ražby je situovaný otvor, který dokládá sekundární využití mince, snad jako jednoduchého závěsku (Smíšek 2016; Zlámal 2021, 98–99).

3.4 Kostěné artefakty

Téměř všechny středověké uloženiiny obsahovaly větší či menší množství zlomků zvířecích kostí, které byly součástí běžného sídelního odpadu. Mimo to se podařilo identifikovat i několik pozoruhodných předmětů. Jednalo se kupříkladu o drobný kostěný kroužek s železným trnem (tab. 13:5), objevený v mladohradištním souvrství. Bezpochyby sloužil jako přezka opasku či řemínku. Z vrcholně středověkých kontextů pocházely dva fragmenty oboustranného kostěného hřebenu (tab. 13:6) a drobná hrací kostka, která byla zřejmě odhozeným zmetkem (Zlámal 2021, 99–101).

Tab. 8. Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 3; kontext 1138.

Taf. 8. Ausgewählte Keramikgefäßfragmente aus Horizont 3; Kontext 1138.

Tab. 9. Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 4. 1–3 – kontext 1108; 4 – kontext 1173.

Taf. 9. Ausgewählte Keramikgefäßfragmente aus Horizont 4. 1–3 – Kontext 1108; 4 – Kontext 1173.

Tab. 10. Vybrané fragmenty keramických nádob horizontu 4. 1–4 – kontext 1155; 5–6 – kontext 1124; 7 – kontext 1178.

Taf. 10. Ausgewählte Keramikgefäßfragmente aus Horizont 4. 1–4 – Kontext 1155; 5–6 – Kontext 1124; 7 – Kontext 1178.

Tab. 11. 1–2 čepele nožů; 3 – železný klíč s kosočtverečným okem. 1 – kontext 136; 2 – kontext 141; 3 – kontext 133.

Taf. 11. 1–2 Messerklingen; 3 – Eisenschlüssel mit trapezförmiger Reite. 1 – Kontext 136; 2 – Kontext 141; 3 – Kontext 133.

Tab. 12. Železné jezdecké ostruhy s bodcem.

Taf. 12. Reitsporen mit Dorn aus Eisen.

Tab. 13. 1–4 – doklady výroby kostěných růžencových korálů; 5 – přezka; 6 – hřeben. 1–3 – kontext 1103; 4 – kontext 1124; 5 – kontext 105; 6 – kontext 1122.

Taf. 13. 1–4 – Belege für die Herstellung von Rosenkranzperlen; 5 – Schnalle; 6 – Kamm. 1–3 – Kontext 1103; 4 – Kontext 1124; 5 – Kontext 105; 6 – Kontext 1122.

Dokladem výroby kostěných předmětů přímo na lokalitě je kus pravidelně seřezané kosti půlkruhového průřezu, která byla zřejmě polotovarem určeným k dalšímu zpracování a odpad z výroby kostěných růžencových korálek (tab. 13:1–4). Samotné korálky na lokalitě objeveny nebyly, v Olomouci jsou však artefakty tohoto typu známé například z Pekařské ulice (Bláha 1993, 43–48; Zlámál 2021, 99).

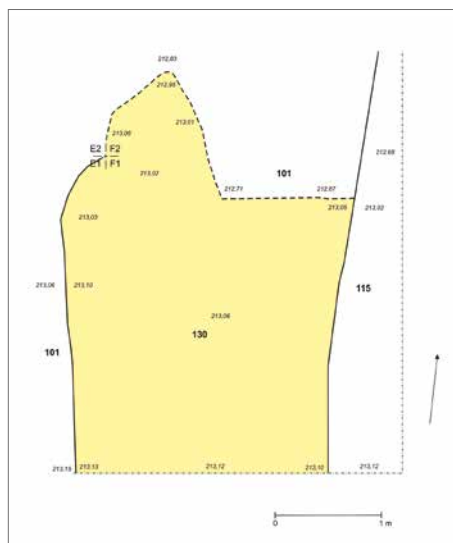
4 Relikty středověkých staveb

Během výzkumu provedeného v letech 2015 a 2016 byly zjištěny tři zahloubené objekty, které je možné interpretovat jako pozůstatky zahloubených částí dřevohliněných staveb. Další dva zachytil již v 70. letech 20. století Josef Bláha. Na tomto místě je třeba zmínit, že zejména raná podoba městských domů byla značně rozmanitá a případnou rekonstrukci takových archeologických nálezových situací provázejí interpretační nesnáze. Částečně zahloubené pozůstatky staveb lze interpretovat dvěma základními způsoby. Mohlo se jednat o relikv samotné stavby se střechou opřenu o okolní terén. V případě, že objekt disponoval i otopným zařízením, je pravděpodobná jeho obytná funkce. Taková stavba mohla po nějakou dobu sloužit jako provizorium před výstavbou rozvinutější formy městského domu. Zahloubená část však mohla být také suterénem pod nadzemní místností, která mohla patřit k různě složitým stavbám. Jen v málo případech je vzhledem ke stavu dochování archeologických situací možné variantu bezpečně určit. Vyloučit nelze ani možnost, že došlo k přestavbě původně obytné místnosti na sklep apod. Obdobně problematická bývá i funkční interpretace stavby, tedy rozlišení, zda sloužila k obytnému, skladovacímu nebo výrobnímu účelu (Klápště 2012, 378–386; Goš–Halama 2013, 213–216). V budoucnu by snad k určení funkce zahloubených částí staveb mohly přispět mikromorfologické analýzy jejich podlahových úrovní. Dosavadní mikromorfologické rozborů však prozatím na tyto otázky přesvědčivě neodpověděly (Lisá et al. 2021).

V Olomouci byly relikty zaniklých středověkých staveb zkoumány zejména v prostoru vnitřního středověkého města. Svým rozsahem je jedinečný zejména archeologický výzkum dvou městišť v Barviřské ulici, vedený Pavlem Michnou v letech 1976–1978 (Michna 1982, 179–241). Pavel Michna později sepsal a vyhodnotil zahloubená obydlí z doby velké kolonizace v prostoru střední a severní Moravy (1988, 222–284). Archeologické poznatky ke stavební konstrukci nejstarších olomouckých měšťanských domů shrnul Josef Bláha (1999, 189–213). Zdá se, že pro středověkou Olomouc byla charakteristická pestrost. Bylo využíváno nejrůznějších stavebních technik a jejich kombinací i v rámci jediné stavby. Proměnlivá byla taktéž půdorysná dispozice. Obecně lze však říci, že hluboko do 14. století zde nepochybně převládala dřevohliněná zástavba. Na Moravě je v posledních letech věnována pozornost pozůstatkům zaniklé dřevohliněné zástavby zejména v Brně, včetně prostoru brněnských středověkých předměstí (např. Holub et al. 2005, 44–101; Zůbek 2018, 65–95; 2019, 289–311).

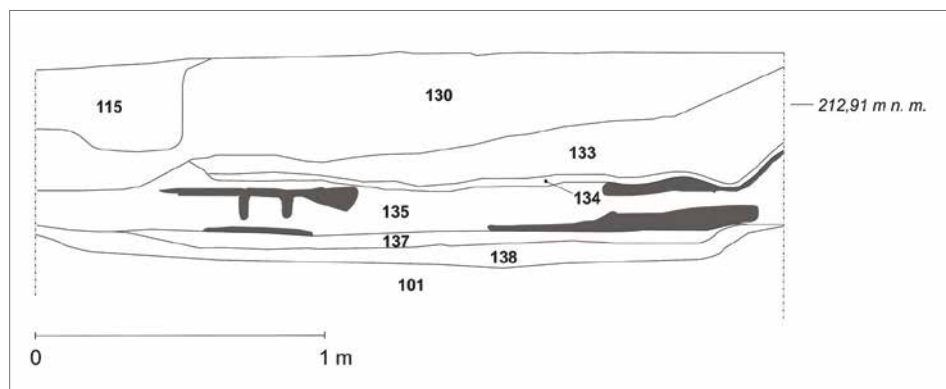
4.1 Stavba 1 (obr. 9)

Stavba 1 se nacházela v jihovýchodní části stavební jámy pod recentními vrstvami suti,

Obr. 9. Půdorys prozkoumané části „stavby 1“.

Abb. 9. Grundriss des untersuchten Teils von „Bau 1“.

Obr. 10. Akce č. NPU013/15, čtverec F1, profil P5. Řez zahloubeným objektem „stavba 1“. Bližší popis v textu.

Abb. 10. Maßnahme Nr. NPU013/15, Quadrat F1, Profil P5. Schnitt durch das eingetiefte Objekt von „Bau 1“. Nähere Beschreibung im Text.

kteří v okolí spočivaly na úrovni šterkového podloží a překrývaly i zachovanou část objektu. Dochovaná hloubka objektu zahloubeného do podloží byla 0,7 m. Dochovalo se ploché dno objektu a jeho téměř kolmá západní stěna. Patrná byla taktéž jeho severní hrana, snad s náznakem pozůstatku vstupního prostoru při severozápadním nároží. Celkové rozměry objektu tedy neznáme, ale byl zřejmě čtvercového či obdélného tvaru. Zachovalá šířka v západovýchodní ose byla 2,8 m. Ve výplni objektu se podařilo rozlišit několik uloženin (obr. 10).

Na dně objektu se nacházela maximálně 0,1 m mocná vrstva šedohnědé jílovité hlíny s uhlíky (kontext 138). Nad ní byla až 0,16 m mocná vrstva velmi tvrdého udusaného šterku (kontext 137). Tato vrstva snad tvořila podlahu zahloubeného prostoru stavby. Z těchto úrovní bylo získáno několik kusů fragmentů keramiky mladohradištních tradic a jeden kus keramiky kolonizační. Tuto situaci překrývala až 0,3 m mocná vrstva tmavé šedé jílovité hlíny s četnými uhlíky a fragmenty zuhelnatělých dřevěných konstrukcí (kontext 135). Z této destrukce byla vyzdvížena středověká cihla, fragmenty keramických nádob mladohradištních tradic, ale také kolonizační a krupičková keramika. Tuto vrstvu snad zčásti tvořily pozůstatky zhroutené stavební konstrukce zničené požárem. Nad ní byla v části plochy zjištěna 0,02 m mocná vrstvička hnědé kypřené hlíny (kontext 134). Svrchní část výplně jinak tvořila až 0,5 m mocná vrstva černošedé hlíny s četnými uhlíky, koncentracemi středně velkých kamenů, droby jilu a zrnky mazanice (kontexty 133 a 130). Ze souvrství nad destrukcí pocházel opálený kámen, asi dvacet kusů zřejmě kovářské strusky o celkové hmotnosti 6,7 kg a přes dvě stě fragmentů keramických nádob. Převládá zde keramický materiál mladohradištních tradic, nechyběly však ani fragmenty kolonizačního materiálu a keramika z krupičkové hmoty. Za pozornost stojí taktéž nález výše zmíněného železného klíče.

Na základě popsaných situací se zdá, že objekt byl vyhlouben někdy v průběhu druhé poloviny 13. století, kdy vznikla podlahu objektu. Nelze však zcela vyloučit, že tato zjištěná podlahu či její podsyp je až druhotnou úpravou z doby, kdy již objekt nějakou dobu svoji funkci plnil. K jeho zániku pak došlo na přelomu 13. a 14. století, což indikuje zejména přítomnost keramiky s krupičkovým povrchem, která však nad typologicky starším materiálem nepřevládá. Stavba nepochybně zanikla požárem. Zda destrukce prošla nějakým následným zásahem, například při snaze majitelů nalézt zbytky majetku, který nepodlehli zkáze, či neshořelých konstrukčních prvků, není patrné. Svrchní vrstvy výplně zřejmě představují následné zhutnění terénu (k tomuto tématu např. Zúbek 2019, 13).

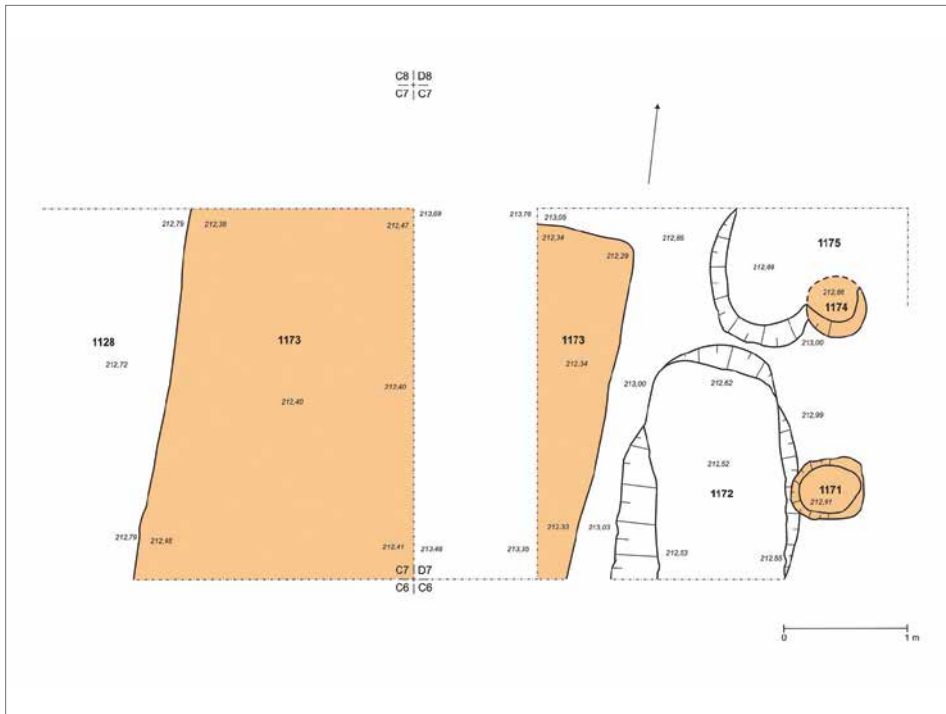
V severní části západní stěny výkopu se podařilo zachytit část konstrukce, snad nároží objektu. Jednalo se o sloupovou jámu, na jejímž dně ležel plochý kámen a na něm spočíval menší oblý kámen. Po stranách kamenů se nacházely dva zuhelnatělé kolíky. Přímé doklady nadzemní

konstrukce se nedochovaly, ale její existenci indikuje nepočtený soubor mazanice s dohladka vyleštěnou vnější stranou a stopami vápenného líčka. S nadzemní konstrukcí může souviset také objevená cihla. Stavba snad byla orientovaná přibližně směrem k současné ose komunikace. Vzhledem ke stavu dochované situace se však pohybuje spíše v rovině úvah. O skutečnosti, že by se mohlo jednat o obytnou stavbu, může svědčit přítomnost železného klíče v zásepě objektu (Zlámal 2021, 101–104).

4.2 Stavba 2 (obr. 11)

Stavba 2 se nacházela v ploše čtverců C7 a D7 a zasahovala do čtverců C6 a D6, kde se ji však nepodařilo v ploše identifikovat. Objekt byl zjištěn v úrovni horizontu obsahujícího keramiku z období pravěku a raného středověku. Porušoval tuto úroveň a dosahoval povrchu šterkového podloží. Ze situace v řezu je patrné, že porušoval již vrcholně středověkou vrstvu. Objekt byl pravidelného kvadratického tvaru. Zachyceno bylo jeho severovýchodní nároží. Objekt byl v západovýchodní ose 3,5 m široký. Dochovaná délka v severojižní ose se blížila 3 m. Dochovaná hloubka nepřesahovala 0,8 m.

Objekt byl vyplněn zásepem hnědé hlíny (kontext 1173 a 1108). Při povrchu zásepů se nacházely četné drobné kamínky, nad dnem vrstvičky žlutého jílu. Jinak uložena obsahovala zlomky zvířecích kostí, drobné fragmenty kovových předmětů a dva rozměrné kusy mazanice. Jejich vnější strana byla téměř dokonale vyhlazená a nacházely se na ní nepatrné stopy snad vápenného nátěru. Vnitřní strana byla taktéž plochá, ale velmi hrubá. Otisky stavebních konstrukcí na ní nebyly zřetelné. Keramika v zásepě odpovídala průběhu vrcholného středověku, přičemž nejmladší kusy lze zařadit do průběhu první poloviny 15. století.

Obr. 11. Půdorys prozkoumané části „stavby 2“.

Abb. 11. Grundriss des untersuchten Teils von „Bau 2“.

V zásypu objektu se kromě dvou kusů mazanice nenacházely žádné stopy požáru či destrukcí stavebních konstrukcí, objekt byl jednoduše zasypán. S nadzemní částí stavby pak zřejmě souvisí dvojice rozměrnějších sloupových jam ve čtverci D7 (kontexty 1171 a 1174), která porušovala starší objekty datované do průběhu 13. století. Průměr sloupových jam byl 0,5 a 0,6 m. Obě se nacházely ve vzdálenosti přibližně 1,5 m od východní stěny suterénu stavby (Zlámal 2021, 104–105).

4.3 Stavba 3 (obr. 12)

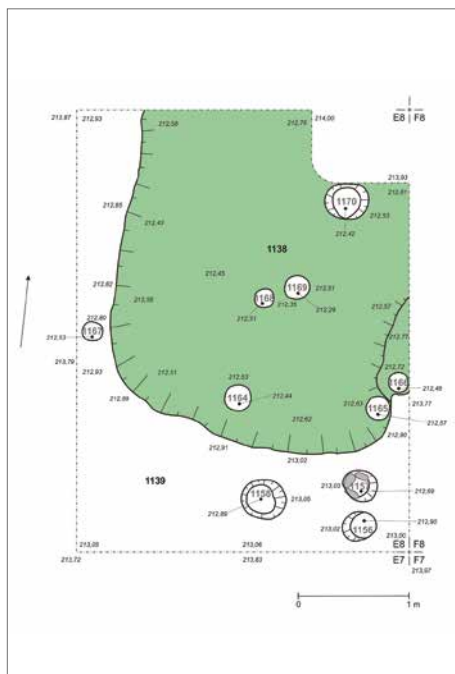
Stavba 3 byla zjištěna ve čtverci E8. Zahlubovala se do půdního horizontu obsahujícího ojedinělé fragmenty pravěké a raně středověké keramiky. Severní část objektu se nacházela mimo vytyčenou plochu výzkumu, přesto však šířka objektu v severojižní ose dosahovala 3 m. Šířka objektu v západovýchodní ose činila 2,6 m. Dochovaná část objektu byla mísovitého průřezu a měla přibližně tvar obdélníku se zaoblenými nárožními. Jeho dochovaná hloubka nepřesahovala 0,3 m.

Výplň objektu byla požárová uložena (kontext 1138) tvořená směsí hlíny, popela, uhlíků, zuhelnatělých pozůstatků dřevěné konstrukce a velkého množství kusů mazanice o celkové hmotnosti 65,4 kg. Ve výplni se nacházely také zlomky zvířecích kostí a asi sto kusů fragmentů keramických nádob. Převládaly zlomky mladohradištní tradice s příměsí grafitu, ale asi pětinu lze charakterizovat jako keramiku kolonizační. Na základě těchto zjištění lze soudit, že stavba zanikla v průběhu druhé poloviny 13. století, nepochybně důsledkem požáru. Celou situaci překrývala vrcholně středověká vrstva. V dobách následujících po zániku objektu zde zřejmě došlo k nějakým terénním úpravám, takže se dochoval pouze výše zmíněný relikt nad dnem výkopu objektu.

Je pravděpodobné, že se nad zahloubeným objektem nacházela i nadzemní stavba, s jejíž konstrukcí zřejmě souvisí alespoň některé zjištěné sloupové jamky. Jak dokládá získaný soubor mazanice, byly konstrukčními prvky stavby zejména kulatiny a pruty. Doklady pravouhlných trámů zde doloženy nebyly. Konstrukce byla omazána mazanicí s vyhlazeným povrchem, který však nenesl stopy nátěru (Zlámal 2021, 105–106). V budoucnu by si tento soubor mazanice zasloužil podrobnější zpracování na základě aktuálního stavu bádání o dřevohliněných stavbách, například podle studie Antonína Zúbka (2019a).

4.4 Zahloubené objekty I/77 a II/77

Další pozůstatky zahloubených částí staveb byly zjištěny již v rámci sondy S1/77 Josefem Bláhou. Identifikovány byly v řezu 1 jako objekty I/77 a II/77. Objekt I/77 porušoval předlokační horizont a zahluboval se 0,6 až 0,7 m do podložního šterku. Dno objektu bylo rovné. Jeho dochovaná šířka v západovýchodní ose dosahovala 2,6 m, přičemž západní část zahloubení zasahovala mimo

Obr. 12. Půdorys prozkoumané části „stavby 3“.

Abb. 12. Grundriss des untersuchten Teils von „Bau 3“.

obvod vymezené stavební jámy. Výplň objektu tvořila černohnědá humusovitá hlína promísená štěrkem. Obsahovala keramiku datovatelnou do průběhu 13. století a deformovanou esovitou záušnici. Východním směrem v odstupe asi 1,8 m se nacházel další, snad obdobný zahlobbený objekt II/77, na řezu však byl zachycen pouze jeho západní okraj. Nad částí objektu I/77 byla zjištěna požárová vrstvička, která však zřejmě se zánikem objektů bezprostředně nesouvisela. V nadloží objektů se nacházela vrcholně středověká vrstva (Bláha 1999, 193–195).

Shrnutí

Archeologické výzkumy v Sokolské ulici prokázaly, že již v období neolitu, eneolitu, v době bronzové a mladší době železné tento prostor obývali lidé. První doklady zdejšího středověkého osídlení lze spatřovat ve spíše ojedinělých nálezech keramiky z druhé poloviny 10. až první poloviny 11. století. V této době byl však tento prostor osídlen jen řídce, či k sídelním aktivitám využíván pouze příležitostně. To koresponduje se situací na Mořickém náměstí, za nímž se v bezprostřední blízkosti východním směrem rozkládalo řemeslnicko-obchodnické suburbium olomouckého hradu (např. Bláha 1984; 1985, 143–145; 1998, 144–149; 2000, 187–190; Bláha–Lukas–Videman 2015; Šlězár 2018, 127–129).

Od druhé poloviny 11. století se však toto suburbium rozšiřovalo západním směrem do oblasti Mořického náměstí, ulice 8. května a Sokolské ulice. Srdcem tohoto sídliště se stal kostel sv. Mořice s přílehlým dvorcem, jehož součástí byly dvě archeologicky doložené zděné stavby. Jednalo se o základy kamenného románského domu a zřejmě malou centrální stavbu s podkovovitou apsidou (Bláha 1975, 282–285; 1980; 1999, 189–190; Šlězár 2021, 216). Archeologický výzkum v Sokolské ulici osídlení druhé poloviny 11. a zejména průběhu 12. století bezpečně prokázal v její západní části. Mezi prostorem Mořického náměstí a Sokolskou ulicí se v mladší době hradištní nacházelo pohřebiště, jehož část byla zjištěna ve dvorním traktu Národního domu. Geofyzikální prospekce zde západně od archeologicky zkoumané plochy zachytila půdorys orientovaného jednolodního kostela s podkovovitou apsidou (Dehnerová et al. 2009, 416–418; 2020, 10; Šlězár 2021, 17).

Před polovinou 13. století došlo k lokaci královského města, které pohltilo i Mořickou osadu (Šlězár 2021, 213–220). Snad již kolem poloviny 13. století vzniklo první městské opevnění tvořené hliněným valem s vnitřní kamennou plentou. V koruně valu se nacházela dřevěná palisáda a před valem vyhloubený příkop. Archeologické doklady části této fortifikace byly taktéž odkryty ve dvorním traktu Národního domu, přičemž mladší kamenná gotická hradba se nacházela severně od vrcholu valu, v linii dnešní parcelní hranice mezi domy v ulicích 8. května a Sokolská (Dehnerová et al. 2009, 417; 2020, 6–10; Šlězár 2021, 218–219). Prostor pozdějších Bělidel se však nacházel již mimo lokační areál. Tato část předlokační osady tak zůstala vně městských hradeb. Archeologický výzkum staveniště domu Sokolská č. 5 prokázal přítomnost zahlobbených pozůstatků dřevohliněných staveb. Zdá se však, že se stále jednalo o spíše rozptýlenou zástavbu, která zanikla ještě v průběhu druhé poloviny 13. století (objekty I/77, II/77 a stavba 3), případně kolem roku 1300 (stavba 1). Ve 13. století byl již nepochybně využíván i areál pozdějšího františkánského kláštera s kostelem Neposkvrněného početí Panny Marie. Osídlení ve druhé polovině 13. století snad již zasahovalo až ke kinu Metropol, o čemž však svědčí pouze ojedinělé fragmenty keramiky. Osada na předměstí, později známá jako Bělidla, se tak zřejmě postupně formovala do podoby ulice v okolí cesty vedoucí pod městskými hradbami a sloužící jako spojovací komunikace mezi radiálními cestami, směřujícími do města Litovelskou a Rohelskou bránou, přičemž se rozšiřovala od západu k východu.

V roce 1453 byl na Bělidlech založen klášter františkánů s kostelem Neposkvrněného početí Panny Marie. Ve druhé polovině 15. století došlo, alespoň místy, ke zpevnění pochůzných terénů většími kameny, jak bylo zjištěno před kinem Metropol. V průběhu 15. století taktéž zřejmě zanikla podsklepená dřevohliněná vrcholně středověká „stavba 2“, objevená v severní části staveniště domu Sokolská č. 5. Nejpozději roku 1525 došlo k rozšíření městských hradeb. Bělidla byla obehnaná renesančním opevněním, a stala se tak integrální součástí města.

Přestože v prostoru středověkého předměstí můžeme předpokládat přítomnost řady řemesel, archeologickými výzkumy Bělidel tento aspekt lidské činnosti prozatím doložen nebyl, až na jedinou výjimku. Josef Bláha v pozdně středověké vrstvě v sondě S1/77 identifikoval množství odpadu a polotovary kostářské výroby. Několik artefaktů obdobného charakteru se pak podařilo objevit i v rámci výzkumu z let 2015 a 2016.

Na závěr je třeba upozornit na skutečnost, že možnosti výzkumu olomouckých Bělidel nebyly zdaleka vyčerpány. Cílem dalšího bádání by mělo být zejména podrobnější vyhodnocení objevených artefaktů a jejich hlubší zasazení do celkového rámce aktuálního stavu bádání. Taktéž by bylo žádoucí pokusit se lépe pochopit vývoj místního urbanismu a parcelace, nejlépe v kombinaci s výsledky stavebně-historických průzkumů. Těmto tématům se snad budeme věnovat v některém z dalších příspěvků.

Práce vznikla v rámci výzkumného dílčího cíle Archeologie I.1. Zpracování a vyhodnocení záchranných archeologických výzkumů NPÚ na vybraných nemovitých kulturních památkách, městských rezervacích, zónách a území České republiky s dosud nechráněným archeologickým potenciálem, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj (IP DKRVO).

Prameny a literatura

- BALCÁRKOVÁ, A.–DRESLER, P.–MACHÁČEK, J., 2017: Povelkomoravská a mladohradištní keramika v prostoru dolního Podyjí – Post-Great Moravian and Late Hillfort pottery in the region of lower Dyje (Thaya) River. *Spisy filozofické fakulty Masarykovy univerzity* 476. Brno. <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-8866-2017>
- BLÁHA, J., 1975: Předběžná zpráva o výsledcích archeologického výzkumu na staveništi obchodního domu Prior v Olomouci v roce 1973 – Vorbericht über die Ergebnisse der archäologischen Ausgrabung auf der Baustelle des Kaufhauses Prior in Olomouc im Jahre 1973, AR XXVII, 283–285.
- 1978: Přehled důležitějších záchranných akcí oddělení historicko-archeologického průzkumu při OSSP-POP v Olomouci za rok 1977, Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 1977, 128.
- 1978a: Sokolská ulice č. o. 5. Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu, uložená v knihovně NPÚ ÚOP v Olomouci pod č. D-036.
- 1979: Přehled důležitějších záchranných akcí oddělení historicko-archeologického průzkumu při OSSP-POP v Olomouci za rok 1978, Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 1978, 130–132.
- 1980: Otázka kontinuity slovanského osídlení Olomouckého kopce a několik poznámek k hmotné kultuře olomouckých Slovanů – Zur Frage der Kontinuität der slawischen Besiedlung der Anhöhe Olomoucký kopec und einige Bemerkungen über die materielle Kultur der Slawen in Olomouc, VVM XXXII, 301–311.
- 1982: Archeologický průzkum v Olomouci. Staveniště obchodního domu Prior. Objekty XVII/73 a IV/73 (keramika). Sešit 1 – Archäologische Ausgrabungen in Olmütz. Baustelle des Warenhauses Prior, Befunde XVII/73 und IV/73 (Keramik). Heft 1. Archeologické prameny k dějinám olomoucké oblasti. Olomouc.
- 1984: Časně slovanská osada v Olomouci a počátky řemeslnicko-kupeckého podhradí – Frühmittelalterliche Siedlung in Olomouc (Olmütz) und Anfänge der Handwerksproduktion und Handels in der Vorburg, AH 9, 133–146.
- 1985: Několik poznámek ke genezi a významu raně středověké Olomouce – Einige Bemerkungen zur Entstehung und Bedeutung der frühmittelalterlichen Stadt Olomouc (Olmütz), AH 10, 143–152.
- 1987: Archeologický průzkum v Olomouci. Staveniště obchodního domu Prior. Objekty 5/78, 59/79 a 68/79 (keramika). Sešit 2 – Archäologische Ausgrabungen in Olmütz. Baustelle des Warenhauses Prior, Befunde 5/78, 59/79 und 68/79 (Keramik). Heft 2. Archeologické prameny k dějinám olomoucké oblasti. Olomouc.
- 1993: Archeologický doklad modlitební šňůry ze 14. století v Olomouci – příspěvek ke genezi růžence. In: Památkový ústav v Olomouci 1992. Výroční zpráva, 43–48. Olomouc.

- 1994: Důležitější archeologické průzkumy. In: Památkový ústav v Olomouci 1993. Výroční zpráva, 50–56. Olomouc.
- 1998: Kommunikace, topografie a importy ve středověku a raném novověku (7.–17. století) na území města Olomouce – Die Kommunikationen, Topographic und Importe im Mittelalter und in der Frühneuzeit (7.–17. Jh.) auf dem Gebiet der Stadt Olmütz, AH 23, 133–159.
- 1999: Archeologické poznatky ke stavební konstrukci nejstarších měšťanských domů v Olomouci – Archäologische Erkenntnisse zur Baukonstruktion der ältesten bürgerlichen Häuser in Olomouc (Olmütz), AH 24, 189–213.
- 2000: Topografie a otázka kontinuity raně středověkého ústředí v Olomouci. In: Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. (Polanský, L.–Sláma, J.–Třeštík, D., edd.), 179–196. Praha.
- 2011: Zlomek hliněné písanky. In: Jindřich Zdík (1126–1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy (Hrbáčová, J., ed.), 201. Olomouc.
- BLÁHA, J.–LUKAS, J.–VIDEMAN, J., 2015: Revize souboru mincí nalezených při archeologickém výzkumu v letech 1983–1984 v Pekařské ulici v Olomouci – Revision of a coin group found during archaeological excavations in Pekařská St. in Olomouc in 1983–1984, Numismatické listy 70, 22–54.
- BLÁHA, J.–SEDLÁČKOVÁ, H., 1998: Slavnostní keramika – Festive ceramics. In: Sklo, slavnostní keramika a kachle. Renesanční Olomouc v archeologických nálezech. Archeologické výzkumy Památkového ústavu v Olomouci 1973–1996 (Sedláčková, H., ed.), 15–18. Olomouc.
- CDM IV: Codex diplomaticus et epistolaris Moravice IV (Boček, A., ed.). Olomouc 1845.
- ČERMÁK, M., 2002: Olomoucká řemesla a obchod v minulosti. Olomouc.
- DEHNEROVÁ, H., 2020: Nejstarší opevnění města Olomouce v archeologických pramenech – The Oldest Fortification of the Town Olomouc in the Archaeological Sources, Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci 320, 5–18.
- DEHNEROVÁ, H. et al., 2009: Dehnerová, H.–Grégr, J.–Šlězár, P.–Tomka, V.–Večeřa, P., Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc). Ulice 8. května 464, p. č. 248, PV 50, 416–418.
- FALTÝNEK, K., 2003: Olomouc, Sokolská před č. 25 (červen 2000). Závěrečná zpráva o provedení záchraného archeologického výzkumu, uložená v knihovně NPÚ ÚOP v Olomouci pod č. D-525.
- FALTÝNEK, K.–NOVÁK, J.–ŠLÉZAR, P., 2018: Raně středověké osídlení v Moravičanech na Soutoku – Early Middle Ages settlement in Moravičany at the Soutok, PV 59, č. 2, 119–151.
- GOŠ, V.–HALAMA, J., 2013: Šumperk, ulice Na Hradbách. Provisorium či lehká dřevohliněná stavba ze 13. století, malé zamyšlení nad velkým problémem – Šumperk, Straže Na Hradbách. Ein Provisorium oder ein leichter Holz-Lehm-Bau aus dem 13. Jahrhundert, kleine Überlegungen zu einem großen Problem, AH 38, 203–217.
- HOLUB, P. et al., 2005: Holub, P.–Kolařík, V.–Merta, D.–Peška, M.–Zapletalová, D.–Zübek, A., Ke stavu poznání nezděné měšťanské architektury vrcholně středověkého Brna – Zum Forschungsstand des Holzernen bürgerlichen Wohnbaus im spätmittelalterlichen Brno (Brünn). In: Forum Urbes Medii Aevi II. (Merta, D.–Peška, M., edd.), 44–101. Brno.
- HOSÁK, L., 2004: Historický místopis země Moravskoslezské (2. vydání). Praha.
- CHUPÍK, F., 2009: Pozdně středověké a renesanční opevnění. In: Dějiny Olomouce 1. (Schulz, J., ed.), 299–301. Olomouc.
- KLÁPŠTĚ, J., 2012: Proměna českých zemí ve středověku. Praha.
- KLÍMA, B., 1980: Zámečnická práce staromoravských kovářů v Mikulčicích – Schlosserarbeit der großmährischen Schmiede in Mikulčice. Studie Archeologického ústavu ČSAV v Brně VIII. Sv. 3. Praha.
- KOŮŠOVÁ, P., 2004: Ku klasifikácii vrcholnostredovekých ostroh z územia Slovenska (12.–15. storočie) – Zur Klassifikation der hochmittelalterlichen Sporen auf dem Gebiet der Slowakei (12.–15. Jahrhundert), AH 29, 523–547.
- KRAJÍC, R., 2003: Sezimovo Ústí – Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa. Díl I–II. Praha – Sezimovo Ústí – Tábor.
- 2008: Středověké cihlářství. Sezimovo Ústí – archeologie středověkého poddanského města 4. Praha – Sezimovo Ústí – Tábor.

- 2020: Zaniklé středověké město Sezimovo Ústí – Die mittelalterliche Stadtwüstung Sezimovo Ústí, AH 45, 765–783. <https://doi.org/10.5817/AH2020-2-12>
- KUČA, K., 2000: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 4. díl. MI–Pan. Praha.
- LISÁ, L. et al., 2021: Lisá, L.–Holub, P.–Peška, M.–Zůbek, A., Poznámky k problematice interiéru nezděných staveb středověkého Brna (konfrontace archeologických poznatků a mikromorfologické analýzy podlahových úrovní vybraných staveb) – Notes on the issues of the interior of non-masonry buildings in medieval Brno (confrontation of archaeological findings and a micromorphological study of floor levels of selected buildings), PV 62, č. 2, 127–158. <https://doi.org/10.47382/pv0622-06>
- MĚŘÍNSKÝ, Z., 2013: Hmotná kultura mladší doby hradištní na Moravě a ve Slezsku – Die materielle Kultur der jüngeren Burgwallzeit in Mähren und Schlesien, AH 38, 45–90.
- MICHNA, P., 1975: Záchranné archeologické akce v Olomouci, PV 1974, 81–82.
- 1982: Ke stavebním dějinám středověkých domů v Olomouci (Archeologický průzkum dvou městišť v Barvířské ulici) – Zur Baugeschichte der Mittelalterlichen Houser in Olomouc (Archäologische Untersuchung von zwei Baugrundstücken in Färbergasse), Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 5, 179–241.
- 1988: K poznání zahlobených obydlí doby velké kolonizace – Zur Kenntnis der mittelalterlichen Behausung in der Zeit der grossen Kolonisation. In: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc. (Frolec, I., ed.), 222–284. Brno.
- 1994: Přehled archeologických výzkumů na Moravě a ve Slezsku za rok 1993, VVM XLVI, 366–371.
- NATHER, W., 2007: Kronika olomouckých domů. 2. díl (Spáčil, V., ed.). Olomouc.
- NEŠPOR, V., 1998: Dějiny města Olomouce (2. vydání). Olomouc.
- NMKO: Nejstarší městská kniha olomoucká (Liber actuum notabilium) z let 1343–1420 (Spáčil, V., ed.). Olomouc 1982.
- NODL, M., 2021: Předměstí středověkých měst: městské předpolí versus svébytné město. In: Rudolfovo číslo. Rudolfovi Procházkovi k 65. narozeninám kolegové a přátelé (Loskotová, I., ed.), 97–111. Praha.
- NOVÁK, J., 2016: Hospodářské zázemí královských měst střední Moravy ve středověku – Economic background of the royal towns in Central Moravia in the Middle Ages. Diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.
- PKO: Památná kniha olomoucká (kodex Václava z Jihlavy) z let 1430–1492, 1528 (Spáčil, V.–Spáčilová, L., edd.). Olomouc 2004.
- PROCHÁZKA, R.–PEŠKA, M., 2007: Základní rysy vývoje brněnské keramiky ve 12.–13./14. století – Grundlinien der Entwicklung der Keramik von Brno im 12.–13./14. Jahrhundert, PV 48, 143–299.
- RAZÍM, V., 2019: Středověká opevnění českých měst 3. díl. Katalog Morava a Slezsko – Medieval Town Walls in the Czech Lands Part 3. Catalogue of Moravia and Silesia. Praha.
- RICHTER, M.–KRAJÍC, R., 2001: Sezimovo Ústí – Archeologie středověkého poddanského města 2. Levo-břežní předměstí – archeologický výzkum 1962–1988. Praha.
- SEDLÁČKOVÁ, H., 1998: Olomouc Slovenská ulice 1997–98, Kostel Neposkvrněného početí P. Marie, záchranný archeologický výzkum. Nálezová zpráva, ulož. v knihovně NPÚ ÚOP v Olomouci pod č. D-654.
- SMÍŠEK, K., 2016: Numismatické určení mincí z archeologického výzkumu NPÚ Olomouc na lokalitě Olomouc, ul. Sokolská 5 (akce 13/2015). Zpráva, ulož. na odboru archeologie NPÚ ÚOP v Olomouci.
- ŠLÉZAR, P., 2017: Archeologický výzkum u kostela Panny Marie Snežné. Příspěvek k problematice počátků opevnění a církevních staveb na olomouckém Předhradí – Archaeological excavation at the Church of Our Lady of the Snows. On the origins of fortification and sacred architecture in Předhradí (Outer Bailey) of Olomouc, PV 58, č. 2, 97–127.
- 2018: Olomouc between the Great Moravian and Přemyslid Duchies. In: Moravian and Silesian Strongholds of the Tenth and Eleventh Centurie in the Kontext of Central Europe (Kouřil, P.–Procházka, R., edd.), 115–135. Brno.
- 2021: Od knížecího hradu k právnímu městu. In: Rudolfovo číslo. Rudolfovi Procházkovi k 65. narozeninám kolegové a přátelé (Loskotová, I., ed.), 202–228. Praha.
- ŠLÉZAR, P.–FALTÝNEK, K., 2019: Románský kostel sv. Prokopa v Lošticích. Příspěvek k počátkům moravské šlechty – The Romanesque church of St. Procopius in Loštice. Contribution to the beginnings of Moravian aristocracy, PV 60, č. 2, 161–199.

- TICHÁK, M., 2000: Paměť olomouckých předměstí. Olomouc.
- VEČEŘA, P., 2004: Olomouc, Sokolská 36 (červen 1994). Nálezová zpráva, uložená v knihovně NPÚ ÚOP v Olomouci pod č. D-653.
- 2006: Olomouc, Sokolská (květen, září 2005). Nálezová zpráva, uložená v knihovně NPÚ ÚOP v Olomouci pod č. D-710.
- 2013: Olomouc, Sokolská – Koželužská (září 1990). Nálezová zpráva, uložená v knihovně NPÚ ÚOP v Olomouci pod č. D-883.
- ZLÁMAL, T., 2016: Olomouc (k. ú. Olomouc, okr. Olomouc) Sokolská ulice č. 5, PV 57, č. 2, 301–303.
- 2021: Olomoucké předměstí stará Bělidla. Předměstí moravského středověkého města očima archeologie – Old Bělidla Suburb of Olomouc. Archaeological Perspective on Suburb of Moravian Medieval City. Diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.
- ZŮBEK, A., 2018: Archeologické projevy středověké a raně novověké nezděné zástavby na parcelách někdejších domů č. 6 a 8 na Videňské ulici v Brně – Archäologische Erscheinungsformen der mittelalterlichen und frühneuzeitlichen mauerlosen Bebauung auf den Parzellen der ehemaligen Häuser Nr. 6 und 8 in der Videňská-Straße in Brünn, AH 43, 65–95. <https://doi.org/10.5817/AH2018-1-5>
- 2019: Archeologické projevy středověké a raně novověké zástavby první předměstské čtvrti v Brně – Archäologische Erscheinungsformen der mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Bebauung des ersten Brünner Vorstadtviertels, AH 44, 289–311. <https://doi.org/10.5817/AH2019-1-13>
- 2019a: Mazanice – stavební materiál v brněnském prostředí. Příkladová studie zpracování a analýzy souboru fragmentů vypálené mazanice z výplně suterénu VS029 na parcele domu Kobližná 4. Brno.

Zusammenfassung

Die mittelalterliche Olmützer Vorstadt Bělidla (Pilten) aus Sicht der Archäologie

Bělidla befand sich am nördliche Rand der mittelalterlichen Königsstadt Olmütz im Bereich der heutigen Sokolská-Straße zwischen dem Litoveler und Rohler Tor. Schriftlich ist der Ort als *Byelidlo* belegt und wird 1271 erstmals erwähnt. Archäologische Grabungen in der Sokolská-Straße haben ergeben, dass dieser Raum bereits in der Urzeit besiedelt war. Erste Belege für eine dortige mittelalterliche Besiedelung können in eher vereinzelt vorkommenden Funden von Keramik aus der zweiten Hälfte des 10. bis zur ersten Hälfte des 11. Jahrhunderts ausgemacht werden. In dieser Zeit war der untersuchte Raum nur dünn besiedelt oder nur gelegentlich zu Siedlungsaktivitäten genutzt worden. Ab der zweiten Hälfte des 11. Jahrhunderts und besonders im 12. Jahrhundert intensiverte sich die dortige Besiedelung jedoch, wobei sie im Westteil der Sokolská-Straße sicher nachgewiesen ist. Vor Mitte des 13. Jahrhunderts kommt es zur Gründung der Königsstadt. Der Bereich des späteren Bělidla befand sich jedoch bereits außerhalb des Gründungsareals. Dieser Teil der Siedlung aus der Zeit vor der Stadtgründung blieb somit außerhalb der Stadtmauern.

Eine am Bauplatz des Hauses Sokolská-Straße Nr. 5 durchgeführte archäologische Grabung hat das Vorhandensein von Überresten der eingetieften Teile von Holz-Lehm-Bauten nachgewiesen. Es scheint jedoch, dass es sich dabei immer noch um eine eher verstreute Bebauung handelte, die noch im Laufe der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts (Objekte I/77, II/77 und Bau 3), eventuell um das Jahr 1300 (Bau 1) entstanden war. Im 13. Jahrhundert wurde zweifellos bereits auch das Areal der späteren Mariä-Empfängnis-Kirche genutzt. Die Besiedelung in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts reichte wohl bereits bis zum Kino Metropol, worauf jedoch lediglich vereinzelt Keramikfragmente hindeuten. Die später als Bělidla bekannte Vorstadtsiedlung hat somit offenbar nach und nach die Form der Straßen in der Umgebung des Weges angenommen, der unterhalb der Stadtmauer entlang führte und als Verbindungsstraße zwischen den durch das Litoveler und Rohler Tor in die Stadt führenden Radialstraßen diente, wobei sie sich von Westen nach Osten ausdehnte.

Im Jahr 1453 wurde in Bělidla ein Franziskanerkloster mit der Mariä-Empfängnis-Kirche gegründet. In der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts kam es zur Befestigung des begehren Geländes mit größeren Steinen, wie vor dem Kino Metropol festgestellt wurde. Im Verlauf des 15. Jahrhunderts ist offenbar auch der unterkellerte aus Holz-Lehm bestehende hochmittelalterliche „Bau 2“ untergegangen, der im nördlichen Teil des Bauplatzes des Hauses in der Sokolská-Straße Nr. 5 entdeckt wurde. Spätestens im Jahr 1525 wurde die Stadtmauer vergrößert. Bělidla wurde mit einer renaissancezeitlichen Befestigung umfriedet und wurde so zu einem untrennbaren Teil der Stadt.

Die vorliegende Arbeit entstand im Rahmen des Forschungsteilzieles Archäologie I.1. Bearbeitung und Auswertung von archäologischen Rettungsgrabungen des Nationalen Denkmalamtes an ausgewählten unbeweglichen Kulturdenkmälern, in Stadtreservaten, Zonen und Gebieten der Tschechischen Republik mit bisher ungeschütztem archäologischem Potenzial, das von der institutionellen Förderung des Kulturministeriums für langfristige konzeptionelle Entwicklung (IP DKRVO) finanziert wurde.

Mgr. Tomáš **Zlámal**, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci, Horní náměstí 25, 779 00 Olomouc, Česká republika, zlamal.tomas@npu.cz

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.